

פרק 7

ארגוני סיוע ציבוריים

ארגונים בלתי תלויים: יקופ"ו, אוז"ה ואורט

כפי שצוין קודם, בשל מעמדה המוגבל של קהילת פטרוגרד פעילותה האפקטיבית לא הייתה אפשרית ללא סיועם של ארגונים ציבוריים, שאחדים מהם פעלו במדינה כולה, למשל: יקופ"ו, אורט ואוז"ה.

הארגון היהודי הבולט ביותר היה יקופ"ו – הועד היהודי לעזרת נפגעי המלחמה, שהוקם בשנת 1914 על ידי קבוצה של מנהיגי הקהילה העמידים בפטרוגרד לסיוע לפליטים ולמגורשים מאזור הקרבות. מוסדות דומים הוקמו במהרה במוסקבה ובערי רוסיה אחרות. באוגוסט 1915 בכנס ועדי הסיוע הוחלט להעניק ליקופ"ו של פטרוגרד זכויות מיוחדות של הועד המרכזי, כשתפקידו לקבוע מטרות, לתאם פעולות ולשאת בהוצאות של פעילות הועדים מערי השדה.¹ המשפחות של הפליטים קיבלו סיוע במצרכי המזון, בדיוור, בבגדים, ברפואה ובתחום המשפטי, עזרה בהסתדרות בעבודה והשתלמות מקצועית, הוענק טיפול וחינוך לילדים יתומים, חינוך לילדים בבתי הספר ובחדרים, הוענקו הלוואות. התרומות בתחום העזרה הגיעו לקופתה של יקופ"ו מארגונים ומאנשים פרטיים מחוץ לרוסיה ומתורמים בפטרוגרד, במוסקבה ובערים אחרות. תרומות די עקביות, המיועדות לסיוע לפליטים התחילו להתקבל מהמוסדות הממלכתיים רק במרס 1916.² לקראת תחילתה של שנת 1917 היו תחת חסותם של ועדי הסיוע היהודיים 238 אלף פליטים, כש150- אלף מתוכם התקיימו רק הודות ליקופ"ו. במהלך התקופה מה1- ביולי 1914 ועד ה1- ביולי 1917 עמד לרשות הועד המרכזי של יקופ"ו בפטרוגרד סכום ענק של 31 מיליון רובלים.³ בשום תקופה, שום ארגון ציבורי יהודי לא הקדיש מאמצים כה רבים למימוש תוכנית כה רחבה. הועד המרכזי של יקופ"ו היה מורכב אך ורק מתושבי פטרבורג. היושב ראש הראשון שלו היה מרק ורשבסקי, ששימש באותה עת כיושב ראש ההנהלה האדמיניסטרטיבית של בית הכנסת הגדול. אחרי ורשבסקי נבחר הבארון אלכסנדר גינצבורג. לתפקיד זה נבחר בשנת 1917 הנריך סליוזברג - המזכיר והיועץ המשפטי של משפחת גינצבורג. במבט ראשון היה יקופ"ו עוד מוסד של הבארונים שנסלט על ידי משפחת גינצבורג ועל ידי חוג צר של אוליגרכים יהודים בפטרוגרד, אולם מתחילת פעילותו אילצו ממדי המשימות שניצבו לפני הועד את הועד המרכזי של יקופ"ו לשתף פעולה עם חוגים נרחבים של האוכלוסייה, תוך ניצול היוזמה וההתלהבות שלהם.⁴ בשעה שפעילות המפלגות היהודיות הפוליטיות הייתה בעצם אסורה, יקופ"ו הפך לתחום, בו פעילי

הציבור יכלו להקדיש את מאמציהם, בו עוצבו המנהיגים הלאומיים, בו התפתחה תחרות בין המפלגות בממדים כלל-רוסיים.

הפעילות בתחום הסיוע משכה רבדים מגוונים של הציבוריות היהודית בעיר: ציונים, חברי פאלקספארטיי, סוציאליסטים, אורתודוקסים ובנוסף הארגונים היהודיים לסיוע מרוסיה כולה, שהיו להם סניפים בפטרוגרד. הארגון אוז"ה (החברה לשמירה על בריאותה של אוכלוסייה יהודית ברוסיה) דאג לבריאותם של נפגעי המלחמה, הארגון אורט (החברה למלאכה ולחקלאות בקרב יהודי רוסיה) עסק בעזרה במציאת מקומות פרנסה לפליטים. המטרה הישירה – להפוך את הפליטים מנתמכי הסעד לעצמאים מבחינה כלכלית. חלק ניכר מהתקציב, המיועד לעבודה עם הפליטים, התקבל בארגונים האלה מיקופ"ו.⁵

בשנת 1916 החליט יקופ"ו להעניק במקביל לעזרה ללא תמורה, גם הלוואות לפליטים, שניתנו באמצעות קופות לחיסכון ולהלוואות. לשם כך השתמשו בבנק בפטרוגרד 'מ'א' ורשבסקי ושות'. סוג אחר של עזרה הייתה מכירת מצרכים מוזלים באמצעות רשת החנויות שנפתחו על ידי הועד בערי השדה.⁶

הועד המרכזי העניק עזרה לועדים בערי השדה לא רק בכספים, אלא גם בשרות אנשים. נציגי היקופ"ו נסעו בקביעות לערי השדה ולאזור הקרוב לחזית המלחמה, על מנת להסדיר את ענייני העזרה במקום.⁷ כאשר כתוצאה להתקפה מוצלחת של גנרל ברוסילוב כבש הצבא הרוסי חלק מגליציה, שלח יקופ"ו את הסופר הידוע והמומחה לפולקלור סמיון אנ-סקי לארגן סיוע ליהודי גליציה, שסבלו מתוצאות המלחמה. נציגי הועד של פטרוגרד הגיעו אפילו מעבר לאזור האגם בייקל, שם שיכנעו את תושבי המקום לא לחשוש מזעמם של השלטונות ולעזור לפליטים שגורשו מאזור החזית.⁸ הארגונים בפרובינציה לא תמיד הסתדרו בלי התערבות המרכז. אפילו בעיות פרטניות, כגון הבטחה לפליטים שיקבלו אספקה של קמח לאפיית מצות, הם נאלצו לפתור בעזרתו של הועד הפטרוגרדי של יקופ"ו.⁹

הפליטים הופיעו בפטרוגרד בקיץ 1915. הציבוריות העירונית עסקה במציאת מקומות מגורים ובסידורים ראשוניים. כך למשל, בית הזקנים באי ואסילבסקי איכסן את הפליטים מהעיר הפולנית מאלקין. עבור 90 פליטות יהודיות צעירות אורגנו שני מעונות.¹⁰ יש לציין, שחוזר הממשלה (אוגוסט 1915) אישר לפליטים יהודים להתיישב בגוברניות הפנימיות של רוסיה, אך לא בפטרבורג או במוסקבה, לכן בפטרבורג היו יחסית פליטים מעטים. רק לפני מהפכת פברואר התקבלה הוראה של משרד הפנים להשאיר את הפליטים, שהתיישבו בבירות רוסיה עד נובמבר 1916.¹¹ בנוסף לכך פטרוגרד נמצאה בזווית מהדרך הישירה, בה נסעו הרכבות עם הפליטים, לכן

היה קשה להגיע אליה ולהישאר באמתלה כלשהי, מאשר למשל, במוסקבה. על פי הדו"ח הרשמי עד ה-1 בספטמבר 1916 נרשמו ביקופ"ו 4,365 פליטים בגוברניה של פטרוגרד. בתחילת שנת 1916 הם היוו פחות מאחוז אחד מכלל הפליטים.¹² בהתאם למספר הפליטים גם ההקצבות של יקופ"ו לפטרבורג לא היו גדולות, ובעצם קטנות בהרבה מההוצאות לעזרה לפליטים באזור מוסקבה.¹³ באותו זמן נאספו בעיר הבירה תרומות הרבה יותר גדולות עבור הפליטים מאשר באזורים אחרים. בכך הקדימה פטרוגרד אפילו את יהדות מוסקבה, שבדרך כלל "מעניקה תרומות לצורכי העם ברוחב לב".¹⁴

הודות לכספים שנתקבלו מיקופ"ו, היקף פעילותו של ארגון אוז"ה גדל בהרבה. במשך התקופה בין אוגוסט 1914 ועד יולי 1917 נפתחו על ידי אוז"ה 90 מרפאות, 19 בתי חולים ל-507 מיטות, 19 נקודות לחלוקת מזון, 9 חדרי אוכל לילדים, 125 גני ילדים עבור 12,000 ילדים, 10 תחנות טיפת חלב עבור 1,200 ילדים. פרט לכך הארגון קיים 2 בתי הבראה בחצי האי קרים עבור 150 איש וסיבסד מעונות לחולי שחפת באלושטה וביאלטה. בקיץ פתח אוז"ה מחנות קיץ ומגרשי משחקים לילדים. בפטרוגרד אורגן מקלט לפצועים. בבתי החולים הצבאיים חולקו כספים ליהודים פצועים. כ-40,000 פליטים קיבלו עזרה מאוז"ה בהיותם בדרך ותוך כדי הקליטתם במקומות החדשים. על מנת להפיץ הסברה בתחום התברואה הוצאו לאור 9 חוברות על מחלות זיהומיות ביידיש, שתפוצתן הכוללת 110,000 עותקים ואורגנה ספרייה, בעלת 5,000 כותרים, שתחום התמחותה - בעיות הבריאות והרפואה.¹⁵ ערב הפיכת אוקטובר השתמשו בשירותי אוז"ה לפחות 250,000 יהודים עניים ואותו מספר פליטים ברוסיה כולה. ב-1917 הגיע תקציב הארגון לסכום, שלא היה כדוגמתו, של 2,068,000 רובלים.¹⁶

בתקופת המלחמה כמו אוז"ה, כך גם אורט הקדיש תשומת הלב המרבית לענייני הפליטים. הוקמה רשת של סניפי אורט, 72 לשכות עבודה עבור הפליטים, 25 סדנאות תעשייתיות, מרכזי אומנות ומלאכה רבים, שבשנים 1916-1917 התפתחה לידם רשת של קורסי ערב להסבה מקצועית. תקציב הארגון גדל במשך שנות המלחמה עד 600,000 רובלים לשנה.¹⁷ כ-90% מהסכום הזה הוענק על ידי יקופ"ו, היתר - כספי אורט. במהלך השנים 1916-1917 הציעו לשכות העבודה 25,000 מקומות עבודה לפליטים. מ-1915 ועד 1917 הוציא אורט בפטרוגרד כתב עת *Vestnik Evreiskii ekonomicheskii trudovoi pomoshchi sredi evreev*. בשנת 1917 שונה שמו ל- *vestnik*. ההשתתפות בעזרה לקורבנות המלחמה גרמה לדמוקרטיזציה ולהטיה שמאלה של הארגון אורט.¹⁸ ב-1915 עמד בראש הארגון אורט הנריך סליוזברג. תפקידים חשובים מילא

פרופסור לכלכלת החקלאות בוריס ברוצקוס, שהיה מקורב לפאלקספארטיי, לאונטי בראמסון, שעמד בראש מחלקת הכספים, ישעיה חורגין – פעיל מפגלת SERP, שניהל את עבודת הרשת של לשכות העבודה ויעקב ציגלניצקי – אגרונום וחבר בונד.

על ידי איחוד המאמצים של הארגונים השונים בתחומים המגוונים – עזרה לנצרכים, השתלמות מקצועית, הענקת הלוואות, השכלה, סיוע רפואי ומשפטי – בעצם יצרו פעילי הציבור של פטרורגד דגם של אוטונומיה אקס-טריטוריאלית לאומית מקומית, לעת עתה בלי נציגות בזרועות השלטון המרכזי.

החל במחצית השנייה של שנת 1916 התרחשה הצטננות קלה של הציבוריות היהודית ביחס לנושא העזרה, למרות מספר הנצרכים שהוסיף לגדול. גם תמיכת הממשלה בתחום העזרה הלכה והתמעטה. הבעיה הכלכלית הייתה בוערת. אפילו בפטרורגד איסוף כספים לטובת הפליטים נערך באורח בלתי סדיר ותוצאותיו היו בלתי מספיקות.¹⁹ במצב של משבר כלכלי לא חששה הנהלת יקופ"ו מהטענות על אי השמירה על העקרונות וקיבלה מענק בסך 650,000 רובלים מארגון מיסיונרים ידוע, שבראשו עמד יהודי מומר לבינסון - ברית הנוצרים בסקוטלנד.²⁰

מהפכת פברואר שינתה את מצב העניינים ביקופ"ו מקצה לקצה. בישיבה של הוועד שלו בפטרורגד, שהתקיימה בחודש מרס, בה השתתפו נציגי ארגונים ציבוריים מרכזיים, טענו רבים, שיש לבצע בדיקה מקפת של כל שיטות העזרה, בהן השתמשו בעבר.²¹ הוועד הציע לבדוק גם את מדיניות הממשלה כלפי נפגעי המלחמה וכלפי הפליטים ובפרט לקבל פיצוי על ההפסדים, שנגרמו בגלל השמדה והחרמת הרכוש, להעניק הלוואות לשיקום המשק ולקליטתם של הפליטים לאחר חזרתם למקומותיהם. הופיעה התקווה, שהממשלה הזמנית תגדיל את ההקצבות לעניין העזרה, תחזיר מהגלות את היהודים שהאשמו על לא עוול בכפם במשטר הקודם, ותעניק להם פיצויים. המציאות הוכיחה, שהממשלה איננה מוכנה לשינויים מהירים ויסודיים ובעצם לא היה לה זמן להתפנות לטיפול בפליטים יהודיים.²²

כוחותיהם של אנשי הציבור הלכו ואזלו. ב-12 באפריל בפטרורגד התקיימה התייעצות של עובדי יקופ"ו, בה השתתפו נציגים של אופ"ה, אוז"ה, אורט, יק"ו וחברת סיוע מוסקבאית יבופ"ו. הנואמים דיברו על התמוטטות העבודה, מכיוון שפעילים רבים בהשפעת המאורעות המהפכניים פנו לעבודה בתחום הפוליטיקה של רוסיה כולה וזנחו את עניין הסיוע. כמו כן ציינו את העובדה, שהפליטים שואפים לרכז את עניין העזרה בידיהם שלהם.²³ בשל המצב שנוצר, הוצע להעביר את עניין העזרה לידי ארגונים קהילתיים הדמוקרטיים, שהקמתם כבר תוכננה. בהתייעצות הבאה,

שהתקיימה כעבור שבוע, הוחלט להמשיך את פעילות הועד עד שיארגנו מחדש הקהילות.²⁴ הועלתה הצעה לשמר לעת עתה את החלוקה של עזרת הממשלה לפי עיקרון הלאומיות. סליוזברג אמר: "אנחנו נדאג לפליטים שלנו טוב יותר".²⁵

גם הארגון אורט יזם ניסיון לבדוק את מדיניותו. מכיוון שהועד של אורט כלל רק את תושבי פטרוגרד, באסיפת חברי החברה, שהתקיימה בפטרוגרד באפריל 1917, הוחלט להכפיל את מספר חברי הועד שלו עד 12 איש, כאשר המקומות החדשים הוקצו לנציגי הפרובינציה. בועידת אורט, שנפתחה בפטרוגרד בסוף יוני, הייתה עדיפות ל'מאוחדים' ולחברי הבונד. הדעות לגבי היעדים העתידיים ומעמדו של הארגון התחלקו, וכתוצאה מכך נדחתה ההחלטה בדבר שאלות רבות, לרבות בחירות ההרכב החדש של הועד המרכזי, אשר לא הספיקו להתקיים בגלל ההפיכה הבולשביקית.²⁶

בינתיים המצב לא השתפר וחלק מהפליטים החליטו, מתוך מאמץ למצוא פיתרון, לעבור לערים הגדולות. הדבר עורר תלונות מצד הועדים המקומיים של יקופ"ו, שלא היו מסוגלים לקלוט פליטים חדשים.²⁷ אחדים מהפליטים ששאפו להגיע למקום הולדתם, כלומר לאזורים שנכבשו על ידי האויב, נאלצו להישאר בפטרוגרד. בסוף הקיץ גל הפליטים שזרם לעיר הבירה החרף עוד יותר את המשבר של הספקת מוצרי המזון. הדבר אילץ כנראה את משרד הפנים לפנות לארגוני העזרה הלאומיים כדי שיודיעו לפליטים, שכניסתם לפטרוגרד ולמוסקבה אסורה.²⁸ ייתכן גם, שהממשלה חששה שהפליטים, כאלמנט רדיקלי, עלולים לערער את המצב הפוליטי בפטרוגרד, שבלאו הכי לא היה יציב.

בינתיים מצבם של הפליטים הלך והחמיר בכל מקום. בתנאים אלה שוב הפך הועד של פטרוגרד לכתובת, אליה הגיעו התלונות על אי-סדרים מקומיים ועל שרירות לב. הבקשות לעזרה הגיעו מכל קצוות המדינה. מצד שני בקרב המוני הפליטים התפתחו רגשות של אי נחת מפעילותו של הועד, נפוצו שמועות על שימוש לרעה ועל בזבז הכספים, שנועדו לפליטים. הפליטים דרשו ביתר שאת לקבל שליטה על חלוקת הסיוע ואיימו לפנות בתלונה לועד של הממשלה הזמנית או למועצת הצירים של הפועלים והחיילים. לפעמים אכן הגשימו את איומם.²⁹

בעקבות הפיכת אוקטובר גדל מספר האנשים ששאפו לשוב לביתם. נוספו אליהם גם חיילים משוחררים. לכן מאמצי הועד המרכזי של יקופ"ו היו מרוכזים על פיתרון בעיית השיבה. בינואר 1918 בועד הפטרוגרדי הוחלט להקים ועדה, בה ישתתפו נציגי אופ"ה, אוז"ה, אורט ויק"ו, שתכין תוכנית השיבה של יקופ"ו. הועדה אמורה הייתה לעסוק גם בעזרה לשבויי המלחמה ולהחזרתם לרוסיה.³⁰ חתימת הסכם השלום בברסט-ליטובסק הפיחה תקווה לפיתרון הבעיה. אולם בפנייתם,

שפורסמה באפריל, קראה הועדה (שהפכה בינתיים לועד) לפליטים היהודים לא לנסות להגיע למקום הולדתם, מכיוון שתנאי השיבה לשם עשויים להיות קשים מדי, גישתם של שלטונות הכיבוש הגרמניים טרם נקבעה, אמצעי התחבורה היו הרוסים.³¹

למרות הקשיים הרציניים, בהם נתקלו ארגוני הציבור היהודיים שעסקו בעזרה, בגלל השתלטות הבולשביקים, האחרונים לא הצליחו להפסיק את פעילותם, מכיוון שמספר הנצרכים היה גדול ואילו האמצעים שעמדו לרשות הממשלה היו מאוד מוגבלים. אילו סגרו הבולשביקים את ארגוני הציבור היהודיים, היו השלטונות נאלצים לטפל בעצמם באלפי זקנים, מחוסרי בית, קורבנות הפרעות והמלחמות, פליטים ויתומים. בנוסף, השתתפות הציבוריות היהודית בעניין העזרה הבטיחה הגעת הכספים מהארגונים היהודיים בארצות חוץ, אשר ודאי לא היו מעניקים את הכסף ישירות לבולשביקים. בתנאים האלה נראה כבלתי ניתן להשגה יעד של הקומוניסטים היהודים לנטרל את ההשפעה של פעילי הציבור על ההמון היהודי. הארגונים יקופ"ו, אוז"ה ואורט הצליחו להירשם במחלקה היהודית של ועדת המיעוטים של גוברניה פטרוגרד ולמרות הקשיים ההולכים וגדלים, המשיכו את עבודתם.³²

הועד של יקופ"ו מצא את עצמו במצב קשה במיוחד, מכיוון שעם היווסדו הנהיג היבוקם מעכב צמוד אחר הפעילויות הכספיות של יקופ"ו, והבנקים שהולאמו סרבו למסור לועד את כספו. באוגוסט 1918 הוחרמה והועברה ליבוקם אפילו הספרייה של יקופ"ו, כדי לעמוד לרשותה של מערכת העיתון 'די קאמונע' שזה עתה נוסד.³³ לאחר שאיבד את עצמאותו ואת רוב מקורות המימון, ניסה הועד המרכזי של יקופ"ו להמשיך עוד זמן מה את פעילותו על ידי החלפת ההתחייבויות של ארגוני הציבור היהודיים בארצות חוץ בכספים, שנאספו על ידי הציונים הרוסיים לשם משלוח מתנדבים לארץ ישראל וגם בכספים של אנשים פרטיים, שהשתוקקו להעבירם מחוץ לגבולות המדינה.³⁴ בדרך זו בין אפריל 1918 וינואר 1919 נטל יקופ"ו הלוואה (בעיקר ברובלים שהונפקו בעת הממשלה הזמנית – 'קרנקי') בסכום של 60,000 לירות סטרלינג מהארגון הציוני על חשבון ההתחייבויות של London Relief Funds וגם הלוואות על הסכום 350,000 דולר על חשבון ההתחייבויות של הגיוינט. כאשר נגמרו הכספים האלה והקשר עם הארגונים הזרים לעזרה נפסק, הוחלט בישיבה המשותפת של יקופ"ו, אורט, אוז"ה והמועצה המרכזית של איגוד הקהילות היהודיות³⁵ להמשיך וללוות כספים על חשבון ההתחייבויות העתידיות של הגיוינט, מה גם שבהתכתבות שנפסקה בין הנריך סליוזברג ואחד מראשי הגיוינט יעקב שיף נדונה שאלה זו. בצורה כזו מספטמבר 1919 ועד פברואר 1920 נטלו הלוואות על הסכום הכולל של 101,000 לירות סטרלינג, מהם 25,000 לירות סטרלינג הוענקו על ידי הציונים והשאר

היו הלוואות של אנשים פרטיים, בעיקר ראשי הקהילה ויקופ"ו: וייסנברג, קריינין, חזן, קאסל, מ' ברונשטיין ואחרים. סליוזברג בעצמו הלווה ליקופ"ו 4,000 לירות סטרלינג. כאשר הוא עזב את פטרוגרד בידי יקופ"ו, אורט ואוז"ה נותרו עוד 4,5 מיליון רובלים ב"קרנקי", אשר יכלו להספיק למספר חודשים.³⁶ בתנאים כאלה המשיך יקופ"ו לפעול עד שבמרס 1920 נמלט היושב ראש שלו סליוזברג לפינלנד.

עם קשיים דומים התמודדו גם ארגוני סיוע מרכזיים אחרים. הפיכת אוקטובר פגעה באפשרות של עבודה שיטתית בועד הפטרוגרדי של אוז"ה. ההקצבות הממלכתיות כמעט ונפסקו ובתנאי ההתרוששות אי אפשר היה לסמוך על תרומות מרצון. הועד הוציא את שאריות התרומות מהשנים עברו ואת הסכומים הקטנים, שהוענקו על ידי מועצת פטרוגרד ומועצת מוסקבה על סיוע למוסדות הקיימים.³⁷

בנוסף לכל, ביוני 1918 נאסר לאוז"ה לקיים קשר עם נציגויות הזרות בלי האישור על נארקומנץ, לאחר שהזהירה שהתעלמות מהאיסור "ייחשב כבגידה במולדת, והאשמים יוענשו על פי הקריטריונים חסרי הרחמים של המהפכה".³⁸ כנראה שהשלטונות חששו מבריחת המידע שנאסף באוז"ה וביקופ"ו על מצב האוכלוסייה היהודית לארצות חוץ. האיסור מנע גם סיכוי לקבל עזרה זרה באמצעות הערוצים הדיפלומטיים. בשנת 1918 היה תקציב הארגון קטן פי 6, אולם הודות למסירותם של עובדי אוז"ה לא הצטמצם היקף העבודה באותה המידה.³⁹

בשנת 1919 המשיך הועד הפטרוגרדי עוד מספר חודשים את עבודת התיאום שלו וריכז את מאמציו על סיוע לשבויי המלחמה ולנכי המלחמה ששבו לביתם. לשם ניהול פעילות זו הצליח הארגון להשיג עזרה כספית מהממשלה. כתגובה לגל חדש של פרעות ומגיפות נשלחו לקצוות של המדינה קבוצות עזרה של אוז"ה. בפטרוגרד הוקם חוג של 70 סטודנטים לרפואה לשם הכנתם לעבודה במוסדות אוז"ה. כדי לשפר את נושא הסיוע ולנהל מו"מ עם השלטונות הוקם על ידי אוז"ה, יקופ"ו ואורט ועד מאוחד.⁴⁰

ב-9 בדצמבר 1919 לפי החלטת מועצת העיר פטרוגרד נרשם הארגון אוז"ה מחדש.⁴¹ בשנים 1919-1918, אוז"ה הוציא לאור ירחון *Izvestia Petrogradskogo TsK OZE* (להלן *Izvestia OSE*). תחת ניהולם של מ' גראן, א' בראמסון, ג' דמבו, נ' בוטביניק, ב' בינשטוק לא נפסקה עבודת נמלים לשם איסוף החומר על מצבם הפיזי והנפשי של היהודים ברוסיה, ששיקפו זעזועים קשים שעברו עליהם בשנות המהפכה, בתקופת הפרעות, בעת מלחמת העולם ומלחמת האזרחים. נעשה סדר בארכיון, במוזיאון ובספריית הארגון.⁴² אולם תוכניות אוז"ה הופרעו לא רק על ידי הקשיים

הכספיים, אלא גם מבידודו של פטרוגרד מערי השדה. לכן חלק מהעבודה של הועד הועברה לקהילות יהודיות מקומיות במוסקבה, בקרים וכד'.

מהפכת אוקטובר גרמה להתמוטטותה של פעילותו של אורט. כמו יתר הארגונים הציבוריים קים עם המשבר מצא הועד של אורט פיתרון בנטילת הלוואות אצל אנשים פרטיים בתמורה להתחייבות להחזיר את הכסף בכספי התרומות בארצות חוץ.⁴³ אבל זה היה כצפוי טיפה בים. בשנת 1918 שמר אורט רק על 20 לשכות עבודה ועל 10 חדרי אוכל קואופרטיביים עבור הפועלים. סיום המלחמה ופיזור הצבא העמידו לפני אורט משימה – לצמצם את תוצאות האבטלה המאיימת. התחילו בעריכת מחקר המצב הכלכלי של האוכלוסייה היהודית. באפריל 1918 בתגובה לרעב ולהרס בפטרוגרד התחיל אורט בארגון הקואופרטיב של בעלי הגנים לגידול ירקות בפרברי העיר הריקים. כדי להציל את האוכלוסייה מהרעב הציעו ראשי האורט בוריס ברוצקוס ויעקב ציגלניצקי להקים מושבים כפריים, אולם איום הפרעות בכפר מנע מיהודי פטרוגרד לעבור לעיבוד האדמה.⁴⁴

הפעילות של אורט בפטרוגרד התרכזה בהוצאה לאור, שהייתה מלווה בקשיים רבים בתחום המימון והצנזורה. בשנים 1918-1919 עלה בידם להוציא לאור שלושה גיליונות של *Biuletten Petrogradskogo TsK ORTa* ואחריו יצאו לאור מספר גיליונות של 'דער ערד ארבעטער'. באותן שנים אורט בפטרוגרד הוציא לאור כמה ספרים ביידיש שדנו בחקלאות. בתחילת 1919 אחרי מעצר קצר יצא לאוקראינה ומשם לארצות חוץ יושב ראש אורט לאונטי בראמסון. עזיבתו של בראמסון ושל חברי הועד המרכזי אחרים החליש עוד יותר את סניף האורט בפטרוגרד. אחרי חיסול מועצת הקהילות היהודיות על ידי הבולשביקים עלה הצורך בארגונים ציבוריים, מכיוון שעליהם הוטלו, כמו במשטר של מונרכיה אבסולוטית, תפקידים שנלקחו מהקהילה הדמוקרטית. אולם לא היו אמצעים כדי לספק את הצרכים של האוכלוסייה היהודית. ביולי 1920 הוקם הועד הציבורי היהודי לעזרת נפגעי המלחמה והפרעות, לחלוקת העזרה שהגיעה מיהודי ארה"ב. למרות שמהתחלה הושם הועד היהודי תחת פיקוחם של מוסדות יהודים קומוניסטיים, נציגי יקופ"ו, אוז"ה ואורט נכללו גם הם בהרכבו, מכיוון שארגוני הסיוע הזרים דרשו את שיתופם. ההצטרפות לועד היהודי איפשרה לארגוני הציבור לצאת מהמבוי הסתום הכלכלי ולהרחיב את פעילותם.⁴⁵

הועדים של ארגוני הציבור הועברו למוסקבה, אולם סניפיהם בפטרוגרד הוסיפו לפעול. כנראה, במידה רבה הודות לארגונים לעזרה בפטרוגרד, ובעיקר לאוז"ה וליקופ"ו, במשך התקופה הקשה

ביותר של הקומוניזם הצבאי הייתה התמותה בקרב יהודי פטרוגרד הרבה יותר נמוכה בהשוואה לשאר האוכלוסייה.⁴⁶

עבודתם של ארגוני הציבור בועד היהודי הציבורי התנהלה בתנאים קשים, בגלל לחץ מתמיד מצד נארקומנאץ והיבסקציה.⁴⁷ מדיניות היבסקציה כלפי יקופ"ו, אוז"ה ואורט התבטאה בהטלת פיקוח על הארגונים האלה באמצעות הועד היהודי הציבורי ועל ידי הבולשביזציה של חבריהם, וכן באמצעות שילובם ההדרגתי בתוך המוסדות הממלכתיים המתאימים: סובס – המחלקה הסוציאלית, נארקומזדראב – הקומיסריון לענייני הבריאות ונארקומפרוס – הקומיסריון לענייני ההשכלה. בקרב הנהלת היבסקציה נמצאו גם מצדדי החיסול המידי של הארגונים האלה. מכיוון שבוועד היהודי הם היו במיעוט, לא היו מסוגלים ארגוני הציבור לעמוד מול המדיניות של לחץ אידיאולוגי והתנהגות חסרת האחריות כלפי הנצרכים. אולם יקופ"ו, אוז"ה ואורט המשיכו לשתף פעולה עם הועד היהודי הציבורי כל עוד היה אפשר, למרות ממדי המשבר שהתרחש בקרב היהודים, וחרף הגבלת זכויותיהם וההתקפות הבלתי פוסקות מצד הקומוניסטים.⁴⁸ רק כאשר בתחילת ינואר 1921 נודע להנהלת הארגונים הציבוריים על כוונותיו של נארקומנאץ להחליף את חברי הועדים בנציגייהם, עזבו הארגונים יקופ"ו, אורט ואוז"ה את הועד היהודי. כעבור חודשיים-שלושה הפסיק יקופ"ו להתקיים מבלי שנכנע לניסיונות הסובייטיזציה.⁴⁹

העמדה העקרונית של הנהלת אוז"ה הביאה גם לחיסולו של הארגון הזה. ואכן, ביוני או בתחילת יולי 1921 נתקבלה ההחלטה על סגירת אוז"ה. אולם כבר ב-14 ביולי באורח בלתי צפוי בוטלה החלטת החיסול על ידי השלטונות "עד להוראה מיוחדת".⁵⁰ כנראה שבשעת ההכנה של התקנה על הקמת הועד הציבורי לעזרה לרעבים תחת הנהגתה של יקטרינה קוסקובה, (הוקם ב-21 ביולי) הסתבר, שלא נעים לפזר את הארגון היהודי לעזרה. נכון, שכעבור חודש נחתם ההסכם בין הממשלה הסובייטית לבין הועדה של פי' נאנסן והארגון האמריקאי לעזרה (ARA – American Relief Administration) על אספקת המצרכים לרעבים.⁵¹ ועד העזרה לרעבים פוזר מייד וחבריו נעצרו. חברי הועד של אוז"ה לא היו צפויים לגורל דומה, מכיוון שהשלטונות סבלו מהעדר רופאים מנוסים ולא רצו להתווכח עם ארגון הג'וינט, אשר השתתף בתוכנית של ARA. נכון שבדצמבר, כאשר העזרה לרעבים כבר התחילה להגיע מארצות חוץ, קיבל ועד אוז"ה הוראה מטעם נארקומנאץ שעליו לחסל את כל רכושו במשך שבועיים.

אבל גם הפעם חלו עיכובים זמניים בסגירתו של הארגון לשם העברה מסודרת של ספרייתו, הארכיון והמוזיאון, אשר בהם ערכו חברי אוז"ה את המחקרים, שהיו נחוצים למחלקה היהודית.

14- בדצמבר בישיבה בגובנאץ, בנוכחות נציגו של אוז"ה העורך דין גריגורי גולדברג הוחלט פה אחד להמשיך לערוך את המחקרים. הארגון עצמו חוסל לקראת סוף ינואר 1922, כל החדרים והרכוש נמסרו למחלקה היהודית של גובנאץ.⁵²

שלא כמו אוז"ה, אורט לא נסגר אחרי יציאתו מהועד היהודי. במקום זאת הוא איבד את עצמאותו. כך ב-21 במרס 1921 התקבל באורט חוזר מטעם המחלקה היהודית על פיזור הועד המרכזי ועל מינוי ועד אחר, בו רוב החברים הם קומוניסטים. נאסר על אורט לפתוח סניפים אחרים. לאחר השינוי של הרכב הועד המרכזי השתנה גם הועד של פטרוגרד, פעילותו התחדשה לא במהרה.⁵³

כך ארע שבשנת 1922 לא נותר בפטרוגרד שום ארגון ציבור יהודי הפועל בצורה סדירה למתן עזרה סוציאלית. אולם הציבוריות היהודית לא נכנעה והחלה במהרה ניסיונות מחודשים לתחייתם של הארגונים האלה, הפעם במסגרת העירונית.

בתנאי המשבר בחיי הקהילה מצאה בה האינטליגנציה בעלת ההשקפות הלאומיות, הפעילים לשעבר והפעילים העכשוויים כוחות פנימיים להקים ולו חלקית את הארגונים הציבוריים. התרככות כלשהי של האווירה במדיניות הפנימית ואפשרויות כלכליות של תקופת הנאפ עודדו את ההצלחה.

באוגוסט 1922 פנתה קבוצת פעילי ציבור ללשכה הסוציאלית של גוברניית פטרוגרד עם הצעה לארגן ועד יהודי לעזרה ל'יהודים – פליטים, נכים, קורבנות הפוגרומים, רעבים וכד"ו ולהעניק להם הקצבות אישיות, אחזקה של בתי הנכים, מעונות וכו' וגם סיוע למוסדות ממלכתיים דומים. בהצעה שהוגשה על ידי היוזמים ליקופ"ו של פטרוגרד (פקופ"ו) לא הוזכר ולו במילה קודמו המפורסם. כספי הועד היו אמורים להצטבר מתרומות, היטלים עצמיים, מענקים מרצון, הכנסות מהצגות ומקונצרטים ומאירועים דומים. המוסד הסובייטי היחיד שאמור היה לפקח על פקופ"ו הייתה המחלקה הסוציאלית של גוברניית פטרוגרד, אשר מנהלה היה אמור לאשר את ההרכב הראשוני של הועד שנבחר באסיפה הכללית של התורמים. בתור מוסד מבצע הייתה צריכה הלשכה של פקופ"ו לכלול שבעה איש, לרבות יושב ראש, שני סגנים, קופאי, מזכיר ונציג אחד של המחלקה הסוציאלית.⁵⁴ בין 18 מייסדי הארגון החדש בלטה קבוצת רופאים ובתוכם ראשי אוז"ה לשעבר. אברהם בראמסון, יעקב אייגר ונחום בוטביניק. קבוצה אחרת – הרב משה אייזנשטדט, בעל המלאכה נחום קאמרז, וטרינר אברהם לסמן, מזרחן יונה גינצבורג – היו נציגי בית הכנסת. בין המייסדים היה גם חבר הועד המרכזי של הארגון הציוני המשפטן בוריס קאופמן. בעל

המלאכה ארקדי שולקין היה בעל בית חרושת לשעבר, המהנדס יעקב גולנט היה בעל משרד טכני ובעל מלאכה אחר מנדל חייצין היה בשנים 1917-1921 מנהל חדר אוכל.⁵⁵

להנהלת המחלקה הסוציאלית היו תקציבים מעטים מאוד והיא שמחה על האפשרות למחוק מתקציבה חלק מהמטופלים ולכן החליטה לתמוך ביוזמתם של מייסדי פקופ"ו. אולם יושב ראש המחלקה היהודית אנה ראיבה יצאה כנגד היוזמה והצהירה, שמכיוון שפטרורגרד קרובה לגבולות ויש בה נמל, עלול הארגון פרופ"ו להפוך לחבורת מבריחים. למרות זאת לא הסכים מנהל המחלקה הסוציאלית עם ראיבה וטיפל בנשיאות הועד הפועל של גוברניית פטרורגרד לרישומו של ועד העזרה. הוא הזכיר, שבבית המחסה של יהודים נכים נמצאים כ-100 איש ואם הם לא יזדקקו עוד לעזרה הסוציאלית מהממשלה, הדבר יהווה הקלה עצומה לתקציב המדינה.⁵⁶

ב-14 באוקטובר 1922 אישרה נשיאות הועד הפועל של גוברניית פטרורגרד את ארגון הועד בתנאי שבתקנון שלו תיכלל נקודה, המחייבת את פקופ"ו לספק את צורכיהם של לפחות 500 הנצרכים בעת ובעונה אחת. אולם התנגדותה של המחלקה היהודית הביאה לדחיית הרישום והצגת דרישות חדשות לגבי תקנון הועד. עכשיו מספר חברי הועד (ולא של לשכתו, כפי שצוין בהצעה הראשונה) הוגבל לשבעה איש, שלושה מהם היו אמורים להיבחר על ידי מייסדי פקופ"ו, שלושה – היו מינויים של המחלקה הסוציאלית ואחד – נציג המחלקה היהודית בגובנאץ. האחרון שמר לנציגו את הזכות להיות נוכח בכל ישיבות הועד והנשיאות שלו וכן לקבל בלא הפרעה את כל הפרוטוקולים של הישיבות ואת הדו"חות הכספיים. גובנאץ הגביל את ההכנסות הכספיות של פקופ"ו למקורות מקומיים ואת תחום הפעילות לעיר פטרורגרד.⁵⁷ בנוסף לכך הוצע לשנות את שם הארגון לועד הפטרורגרדי להגשת עזרה ליהודים עניים. כנראה למחלקה היהודית היה צורך להדגיש, שהארגון יהיה יהודי לא בהרכבו, אלא רק בתחום פעילותו. הועד של הגוברניה דרש גם לסלק מהרשימה של המייסדים את "הציונים והדתיים" כלומר את יי אייגר, א' שולקין, ב' קאופמן, מ' אייזנשטדט וי' גולנט.

לאחר שלמייסדי פקופ"ו נודעו דרישות השלטונות, הם סרבו לקבל על עצמם התחייבות על הבטחת פרנסתם של "מספר כלשהו של גימלאים", לא הסכימו להגביל את הרכב הועד לשבעה איש, ואת מקורות המימון – לתרומות והתרמות מקומיות. שמו של הארגון שונה בהתאם לדרישת הגובנאץ. כנראה שרוב התביעות שלו לא התקבלו. השלטונות לא הצליחו להשתלט על פעילות הועד.⁵⁸

פקופ"ו לא היה הארגון היהודי היחיד לעזרה שנוסד בתקופת הנאפ. ארגוני העזרה הופיעו גם בערים האחרות של רוסיה, למשל בניז'ני נובגורוד, בפרס, בבאקו ומאוחר יותר גם במוסקבה.⁵⁹

אולם היקף הפעילות ותקציבי הארגונים לא התקרבו אפילו להיקף הפעילות של פקופ"ו.

בדיקת הפעילות של פקופ"ו על ידי הוועד הפעול, שנערכה בדצמבר 1923 הראתה, שחברי ההנהלה עבדו בלא תמורה, עסקו בלי הרף בהשגת אמצעי מימון, מכיוון שההתרמות העונתיות הביאו רק 20% מהתקציב. המבקר ציין את הניהול הפרימיטיבי של הנהלת החשבונות ותפקוד הפקופ"ו "בסגנון בורגני".⁶⁰ יחד עם זה הבדיקה אישרה את "הצורך הבלתי ניתן לערעור" של קיום הוועד ומוסדותיו.

כיושב ראש פקופ"ו (משנת 1924 לקופ"ו) נבחר אברהם בראמסון ושנה אחרי זה החליפו אברהם לסמן. משנת 1925 ועד חיסולו עמד בראש הוועד יעקב אייגר. חלק מהנהלת לקופ"ו – י' גינצבורג, א' לסמן, נ' קאמרז, מ' טמקין – היו חברי ההנהלה של לירו שהוקמה בשנת 1925, והדבר איפשר שיתוף פעולה בין שני הארגונים, מה גם שלירו לפי מעמדה המשפטי לא הייתה רשאית להגיש עזרה סוציאלית. במהלך קיומה של לקופ"ו השתתפו בניהולו רופאים, משפטנים, אנשי מדע, יזמים, בעלי מלאכה, פקידים סובייטיים. היו ביניהם ציונים וחסידים, תושבים חדשים וותיקים, אולם לא היו קומוניסטים. במהלך כל השנים האלה נשתמרה בארגון השתתפותם המובילה של פעילים פטרבורגיים ותיקים.

תוך זמן קצר בנה לקופ"ו בעיר מערכת עזרה מסועפת. בניהולו היה בית מחסה לקשישים שבראשו עמד יפים קליונסקי. לקופ"ו גם סיבסד שני מעונות ממלכתיים לילדים ושלוש מסעדות כשרות זולות, בהן אכלו בעיקר סטודנטים יהודים עניים.⁶¹ בנוסף ללקופ"ו תמכו במסעדות גם בתי הכנסת, שהיו מעונינים שהצעירים לא יפרו את כללי הכשרות. ליד כל מסעדה הוקמו ועדות סטודנטים מיוחדות, שהיוו חלק מהלשכה המרכזית של ועדי הסטודנטים, אשר בחרו בסטודנטים העניים ביותר והעניקו להם תלושים לארוחות מוזלות או בלי תשלום. באוקטובר 1926 מתוך 2500 ארוחות שחולקו חינם לסטודנטים במסעדות המיוחדות, עבור 2150 שילם לקופ"ו ולירו ועבור היתר – הרבי מלובביץ'. בנוסף לכך מימנו לקופ"ו ולירו ארוחות רבות שחולקו לנצרכים

כמעט בחינם. נכון גם שלא היו לארגונים די אמצעים כדי לשלם עבור המזון לכל הנצרכים.⁶²

הנהלת לקופ"ו נהגה גם מדי פעם לחלק סכומים קטנים, חד-פעמיים לנצרכים, כשבני המעמד האמיד שירדו מנכסיהם קיבלו עזרה גדולה פי חמש-עשרה, מאשר העניים מלידה. הדבר התאים לכללי ההלכה, הקובעים שיש לשמר את קיומם של האנשים באותה רמה, אליה היו רגילים מלידה.

ב-1 ביוני 1925 הצליחה לקופ"ו לפתוח מרפאה ברחוב גורחוב במרכז העיר, בשתי קומות ארמונה לשעבר של הנסיכה נ' פ' גוליצינה. בשנה הראשונה לקיומה של המרפאה עבדו בה 31 רופאים, כולל רופא העיניים הידוע נאום בוטביניק. ארגון הגיוינט סיפק את הציוד הרפואי המודרני, לרבות ציוד לצילומי רנטגן ולפיזיותרפיה. היה גם ניסיון לפתוח בית חולים, אולם כעבור ארבעה חודשים נאלצו לסגור אותו בשל יוקר התחזוקה. כל עבודתה של המרפאה נוהלה על ידי ועדה רפואית, שהורכבה מעובדי ציבור ותיקים. במהלך התקופה מאוקטובר 1925 ועד ספטמבר 1926 שירתה המרפאה כמעט 43.000 מבקרים, רק 10.000 מתוכם היו יהודים. ב-3.108 מקרים הוענקה העזרה הרפואית בחינם.⁶³

בשל מחסור חריף בתרומות פרטיות אירגן לקופ"ו רשת של בתי מלאכה יהודיים, אשר ראשית סיפקו עבודה לנצרכים, מבלי לפגוע בקדושת השבת ושנית, תרמו ללקופ"ו סכומי כסף ניכרים. למרות החשש להיענש על העבירות בתחום הכספים, בתי המלאכה של לקופ"ו קיבלו לתפקידים פיקטיביים חברי הנשיאות של הוועד, אשר נאלצו עד עתה לעבוד ללא תמורה. מקור המשמעותי של הוועד למימון היוו התרומות שנערכו באורח קבע בכל בתי הכנסת של העיר.⁶⁴ גם ארגון הגיוינט השתתף במימון לקופ"ו, אבל לא מייד עם תחילת פעילותו.⁶⁵ בשנת 1926 פנתה הלשכה המרכזית של ועדי הסטודנטים של לקופ"ו בבקשת עזרה לבקטרילוג הידוע ולדימיר חבקין (1860-1930) – ממציא החיסון נגד כולירע ונגד דבר לימפטי, שהגיע לברית המועצות לפי ההפנייה של כל ישראל חברים (Alliance Israelite Universelle). הסטודנטים כתבו שכדי לספק את צרכיהם של כל הנצרכים נחוצות לפחות עוד חמשת אלפים ארוחות חינם בחודש, כי רבים מהם אינם מסוגלים לשלם עבור ארוחה אפילו שליש מהמחיר ולכן אוכלים פעמיים-שלוש בשבוע, נועלים נעלים קרועות ואין להם לבנים.⁶⁶ לא ידוע, האם בתגובה לבקשה זו קיבל לקופ"ו עזרה כלשהי מאליאנס או מחבקין עצמו.

למרות שהנהלת לקופ"ו נאלצה מדי פעם להגיש לשלטונות דו"חות כספיים ורשימות החברים שלה, היא השתדלה להסתיר מהביקורת את מקורותיה הכספיים ואת כתובות התורמים. בפברואר 1926 דרשה תת-מחלקה של הוועד הפועל המחוזי של לנינגרד מלקופ"ו להגיש דו"חות כספיים ורשימות של כל חבריה וכנראה שהתכוונה להשתמש בהם לשם הטלת מסים נוספים על התורמים. יושב הראש י' אייגר רצה למנוע מהתורמים מכה כזו, סרב להגיש שאלונים וטען, שלארגון אין חברים קבועים ויש רק תורמים מתנדבים שמעניקים תרומות פעם בחודש ואין להם שום התחייבות כלפי לקופ"ו. בתחילת פברואר 1928 היו רשומים בארגון 4.607 חברים לרבות מפעל "יארוסלבסקויה פולוטנו".⁶⁷ ההנהלה ערכה את קניותיה עבור המסעדות ובתי המחסה

בשוק הפרטי והסתירה ממדור המסים את שמותיהם של ספקיה, מכיוון שקיבלה מהם קבלות בלי ציון הכתובת. ביקורת השלטונות על לקופ"ו הייתה מוגבלת. בהנהלת הלקופ"ו היה רק נציג אחד של המחלקה הסוציאלית.⁶⁸

באוקטובר 1929 במהלך המסע לחיסול ההמוני של ארגונים ומוסדות עצמאיים, בדקה הועדה, המורכבת מנציגי ועדת הביקורת של הפועלים והאיכרים ושל היבסקציה במפלגה הבולשביקית את לקופ"ו וקבעה, שהארגון מפיץ בקרב האוכלוסייה היהודית של לנינגרד דעות לאומניות ושוביניסטיות. בדו"ח צוין, שהנהלת לקופ"ו מורכבת ברובה "מפעילים לשעבר של הבורגנות היהודית בפטרבורג לשעבר", הקשורים עם הארגונים לירו ואופ"ה, שזה עתה חוסלו וגם "מאלמנטים ציוניים". בדוח הבדיקה צוינו משכורות עתק ששולמו לחברי נשיאות ההנהלה לסמן, לימנובסקי, אייזנברג, קאמראז ובולקונסקי בבתי המלאכה של לקופ"ו. הועדה טענה, שארגון לקופ"ו מנהל באמצעות המסעדות הכשרות הזולות הסברה דתית וציונית מתמדת בקרב הסטודנטים היהודיים, שהוא מעודד דלות ופוגע בפעילות כספית תקינה. במסקנותיה הציעה הועדה לחסל את לקופ"ו. תהליך החיסול נמשך עד ינואר 1930.⁶⁹ כתוצאה מחיסול לקופ"ו נסגר בית המחסה לקשישים. מספר החוסים מצעו מחסה אצל משפחות יהודיות. לנותרים הוצעו מקומות בבתי אבות לא כשרים והקשישים ששמרו על כשרות לא יכלו לקבל הצעות אלה. הם בעצם מצאו את עצמם ברחוב ורבים מהם נפטרו.⁷⁰

בניגוד ללקופ"ו לפעילי אוז"ה לא היה שום סיכוי לחדש את פעילותם, אפילו בממדים צנועים. למרות זאת הם לא נכנעו מייד. באביב 1922 היושב ראש האחרון של ועד אוז"ה מ' גראן נשלח על ידי הקומיסריון לענייני הבריאות לחוץ לארץ לשם מגבית הכספים לעזרת הרעבים וקורבנות הפרעות באוקראינה וברוסיה.⁷¹ במהלך נסיעתו הוא ביקר בגרמניה, שם נבחר לוועד האוז"ה הברלינאי, שנבחר יום קודם לכן. באוגוסט 1922 קיבל הועד הברלינאי הודעה מפטרבורג שועד אוז"ה קיבל שם לגליזציה עם סמכויות נרחבות. צוינו אפילו שמות חברי הועד – י' אייגר, ו' בינשטוק, א' בראמסון. כנראה שההבטחות נתקבלו מהשלטונות, כדי שהשמועות על חידוש הארגון יעזרו לפעילות ההתרמה של גראן במערב. בפטרבורג קיוו להתעררות מסוימת בעבודתו של אוז"ה, אולם מותו הטרגי של חבר הועד, אחד ממייסדי אוז"ה וסגן יושב ראש לשעבר גריגורי גולדברג האפיל על הכל.⁷² בדצמבר 1922 כנראה תחת הלחץ של היבסקציה, פנו שירותי הביטחון במוסקבה לנקו"ד עם בקשה לסרב את אישורו של תקנון אוז"ה "מסיבות פוליטיות".⁷³ ניסיונות הלגליזציה של אוז"ה כארגון עצמאי בברה"מ נמשכו גם בשנים הבאות, אך ללא הצלחה. אפשרות

כלשהי לפעולה ניתנה רק לאוז"ה ברלינאי, אשר פעל באמצעות הארגון גיוינט וארגונים זרים לעזרה בעיקר באוקראינה ובבילורוסיה.⁷⁴

למרות שארגון אוז"ה חוסל, פעילותו הורגשה בלנינגרד עוד שנים אחדות. בתחילת ינואר 1922 הוקמה הוצאה לאור קואופרטיבית OZE, אשר עסקה בהוצאה לאור של ספרים וחברות בעלי אופי מדעי ופופולארי בתחום מדעי הטבע, רפואה ובריאות (בעיקר של היהודים). קבוצה של חברי אוז"ה לשעבר, רופאים ודמוגרפים, שהקימה ליד התת-מדור של גובנאץ ועדה לחקר בעיות הבריאות של היהודים, המשיכה את עבודתה עם החומר שנאסף על ידי הארגון. הועדה התקיימה לכל המאוחר עד ספטמבר 1923 ועסקה בבדיקה של ילדי האנשים שנפגעו מפרעות, בגילוי החולים בשחפת, בפיתוח הארכיון, הספרייה והמוזיאון של אוז"ה וגם בתוכניות של מחקר אנתרופולוגי של היהודים. חברי הועדה עיבדו חומר סטטיסטי על תנועת האוכלוסייה בטרבורג בשנים 1920-1900.⁷⁵

ב-1922 הקימו רופאי אוז"ה חברה לחקר הביולוגיה החברתית ופסיכופיסיולוגיה של היהודים, שמאוחר יותר ב-1924 (או ב-1925) כונתה ועדה לחקר פסיכופיסיולוגיה של היהודים ליד חברה יהודית היסטורית-אתנוגרפית. הועדה התקיימה לפחות עד 1927.⁷⁶ המחקרים של חברי אוז"ה לשעבר פורסמו בשלושה גיליונות של *Voprosy biologii i patologii evreev*, שיצאו לאור בין השנים 1926 ו-1930. חברי אוז"ה לשעבר המשיכו להעניק עזרה רפואית במסגרת מוסדות יהודיים בלנינגרד – בבית המחסה, בבתי יתומים ובגני הילדים וכן במרפאה של לקופ"ו. עד כמה שידוע לנו, איש מבין הפעילים של אוז"ה לא היה בהמשך קורבן לרדיפות השלטונות.

כמו ותיקי אוז"ה, גם עובדי אורט לשעבר הקדישו מאמצים רבים לשם הגשמת המדיניות המסורתית של הארגון, למרות הסובייטיזציה של ההנהלה. חלקם הצליחו להחזיר לעצמם זמנית משרות חשובות באורט העולמי והרוסי אחרי הפגישה בברלין (דצמבר 1922). בברלין הושג הסכם על כך, ששני שלישי מההרכב של מייסדי האורט הכל-רוסי, מהועד המרכזי שלו ומועדי ערי השדה, ייכנסו להרכבו של האורט העולמי.⁷⁷ בסופו של הדבר לתפקיד יושב ראש הועד של פטרבורג נבחר דוקטור ד' חזן – אינטליגנט בלתי מפלגתי, כגזבר נבחר י' שטיין, שניהם היו פעילי ציבור בעלי ותק עוד מלפני המהפכה. אולם לקראת שנת 1925 שוב התרחשו שינויים ובראש הסניף הלנינגרדי הוצבו קומוניסטים.⁷⁸

השינוי של יעדי אורט לעידוד החקלאות נתקל בחוסר שביעות רצון מצד חברי אורט הוותיקים, שסברו באורח מסורתי, שמשמעות הפעילות שלהם היא בעזרה לבעלי המלאכה. מבחינתם היה

זול יותר ומתאים יותר לצורכי היהודים, שהזרם העיקרי שלהם שאף להגיע לערים הגדולות ולא לכפרים. בלנינגרד נזקקו לעזרתו של אורט דווקא בעלי המלאכה, שעה שכמעט ולא היה מקום לעבודת האדמה. אחדים מחברי אורט הותיקים לא האמינו עוד באפקטיביות של אורט ולא הסכימו עם יעדיו החדשים והחליטו לעזוב את האורט 'הלגלי' ולנהל פעילות של אורט כביכול באמצעות מפעלי ייצור כלל-רוסיים, קואופרטיבים של בעלי מלאכה ושותפויות של בעלי מלאכה, בהם לפחות האנשים האלה היו פחות נשלטים על ידי הקומוניסטים היהודים ולכן היו להם יותר סיכויים לקבל תפקידים בעלי אחריות. באוקטובר 1925 נדונה הגישה החדשה בשני מפגשים בלתי רשמיים של פעילי אורט בנוכחות חבר המועצה המרכזית של האורט העולמי מארצות הברית הנרי מוסקוביץ'. המפגשים האלה התקיימו בדירתו של דוקטור גראן שעבר למוסקבה ערב חתימת ההסכם בין האורט העולמי לבין המשד הסובייטי לסחר חוץ על עידוד ההתיישבות החקלאית של היהודים בברה"מ. בפגישות אלה הופיעו בשם לנינגרד דוקטור חזן והמהנדס שטיין,⁷⁹ אשר באותה תקופה כבר התחילו להסתיר את פעילותו של הארגון אורט בעירם. יחד עם ברמסון הבלתי נלאה וגם עם קמנצקי ולנדאו הם הקימו ארגון קואופרטיבי 'טרוד'. באופן פורמלי, 'טרוד' היווה חלק מתשלובת הסדנאות, אבל בעצם היה קואופרטיב עצמאי של בעלי המלאכה היהודים. ב-1925- שכן משרד הארגון 'טרוד' במרכז העיר ברחוב מורסקויה. שם גם התמקם מועדון בעלי המלאכה, בו התנהלה 'עבודה תרבותית-השכלתית ענפה'. לפי המידע שהגיע מהועד המחוזי של המפלגה הקומוניסטית בלנינגרד קיבל הארגון 'טרוד' "סובסידיות ענקיות".⁸⁰ לקראת 1929 היו בארגון כמה אלפי בעלי המלאכה, כשבצוות המוביל היו רק שני חברי המפלגה הקומוניסטית, ולא הייתה לקומוניסטים האלה כל השפעה על בעלי המלאכה.⁸¹

ייתכן שבשל התחרות המסורתית בין מוסקבה לבין לנינגרד, ואולי מכיוון שבעלי המלאכה היהודיים בלנינגרד היו מאוחדים בארגון לא סובייטי, ההנהלה המוסקבאית של אורט היפלתה אותם תוך כדי חלוקה של מכונות ושל ציוד מלאכה, שאספקתו נשלחה לברה"מ על ידי האורט העולמי לפי ההסכם בינו לבין KOMZET שנחתם במאי 1928.⁸² נציגי האורט העולמי נדחקו הצידה ולא השתתפו בעצם בחלוקת הציוד שהובא. תקוותם שרוב המכונות יגיעו לבעלי המלאכה העובדים בביתם, לרוב ה'לישנצ'י' שלא היו מאוחדים בקואופרטיבים, לא התממשה.

בפברואר 1928 התקבל על ידי האורט הכל-רוסי תקנון חדש, לפיו לא נתקבלו לשורותיו 'הלישנצ'י'. להנהלה נכנסו מספר יהודים קומוניסטים בעלי שם – מרז'ין, צ'מריסקי, גולדה, זאק. הוכרז שאורט עוסק בתיעוש ויפעל באמצעות KOMZET.⁸³ באותו חודש גם ההנהלה בלנינגרד עברה שינוי ארגוני זהה.

כעבור שנה וחצי, 27- בספטמבר 1929 החליטה לשכת היבסקציה של לנינגרד להכניס להרכב ההנהלה המחוזית של אורט מספר קומוניסטים נוספים, לרבות יושב הראש החדש – אחד בשם טוקארב. בישיבה של היבסקציה, שהתקיימה כעבור שבוע, נדון גורלו של הארגון 'טרוד'.⁸⁴ מתוך הדיווח שהוגש על ידי סגן היושב ראש של האורט הלנינגרדי טורבוביץ' (שהיה גם נציגו של 'טרוד') התקבל, שעד 1928 היה 'טרוד' ארגון לא סובייטי, שבראשו ניצבו אנשים שהשתייכו 'למשטר הישן'. אחד מחברי ההנהלה של 'טרוד' בשם שטיין תואר על ידי המרצה כמיליונר לשעבר, בעל בתי חרושת, בעל בתים 'אדם מאוד ערמומי' בעל השפעה גדולה על המוני החברים. יושב ראש הארגון חזן גם הוא הוצג כ'אחד לא משלנו', בעל השקפת עולם לאומנית כשל חברי הארגון אורט. הלשכה החליטה לגרום לסובייטיזציה של 'טרוד', אבל לעשות זאת בזהירות, מפני שבניגוד לארגוני ציבור ותרבות האחרים שנסגרו אז, 'טרוד', עסק בייצור מעשי. לפי ההוראה שנתקבלה ממוסקבה בראש הארגון הוצב קומוניסט, ואילו חזן נתמנה זמנית כסגנו, שהרי הם חששו, שבלעדיו יתמוטט הארגון לחלוטין. בד בבד נאמר שמיותר לדרוש לערוך טיהור של כל 'הלישנצי בתוך 'טרוד'.⁸⁵

כעבור שבוע, שבמהלכו כנראה נתקבלה הוראה חדשה מלמעלה, שוב נדונה בישיבת היבסקציה בעיית הארגון 'טרוד'. הפעם הלשכה החליטה לפטר מהעבודה בארגון את חזן ואת טורבוביץ' עצמו ובמקומם להמליץ על הקומוניסטים החדשים. הארגון המחודש של 'טרוד' ושל אורט הוטל על טוקארב. חברי הלשכה של היבסקציה הניחו, שבהקשר לחיסול המתקרב של לקופ'ו 'הבורגני-קלריקאלי', יעלה תפקידו של אורט בלנינגרד, מכיוון שהוא יאלץ ליטול על עצמו את ניהול בתי המלאכה של לקופ'ו ולהפכם ל'מוסדות עמל סובייטיים אמיתיים'. אולם תחזיות היבסקים לא התממשו. ב-1930 התאחד האורט הכל-רוסי עם אוז'ט.⁸⁶

במקביל עם סגירת לקופ'ו ואורט, שהתרחשה אחרי חיסולה של קהילת לירו, נעלמה בלנינגרד האפשרות האחרונה להושיט עזרה סוציאלית לאוכלוסייה היהודית. החל מרגע זה העזרה הקהילתית התבצעה רק בסתר על ידי בתי הכנסת.

הארגון הסובייטי לעזרה ליהודים LENOZET

הממשלה הסובייטית בחיסולה את המוקדים האחרונים של חיי הציבור היהודי ברוסיה, יצרה במקומם תחליף של ארגון ציבורי, אשר היה מהתחלה כפוף למפלגה ולמדינה. ב-17 בינואר 1925 במוסקבה הוקמה חברה להתיישבות יהודים עמלים בברה"מ (אוז'ט). תחילה נהנה אוז'ט מאוטונומיה מסוימת והפיקוח המפלגתי לא בלט לעין. בהתאם לתקנון הראשון התקבלו לאוז'ט

אנשים בני 18 ומעלה, שלא הועמדו לדין⁸⁷ והדבר פתח גישה לארגון עבור ה'לישנצ'י'. בלנינגרד הפיח העניין תקווה להשתתפות הציבוריות הותיקה של פטרבורג בעניין עיבוד הקרקעות על ידי היהודים. העבודה עצמה הייתה מוגבלת רק לתמיכה בפעילות ההתיישבותית. לא הותיקים ולא היהודים מהעירות, שעלה בידם בקשיים רבים להגיע העירה, היו מוכנים לעבוד לכפר מרצונם.

הסניף של האזור הצפון-מערבי של אוז"ט נוסד בפברואר 1926. החל ב-1 באוגוסט 1927 - אוז"ט של מחוז לנינגרד נקרא בהמשך LENOZET - לך-אוז"ט.⁸⁸ לך-אוז"ט נוסד באיחור מסוים, אולי בשל הקושי למשוך לארגון החדש את תושבי העיר, שהייתה להם האפשרות להשתתף בפעילות ארגון הסיוע העצמאי לקופ"ו. כיושב הראש הראשון של לך-אוז"ט נבחר יוסף רוזובסקי - בולשביק בעל ותק מפלגתי עוד מלפני המהפכה ואילו כסגנו מונה אברהם בראמסון. רוזובסקי שמוצאו ממחוז וילנה למד בנעוריו בישיבה ואחרי זה, עוד לפני שהצטרף לבולשביקים, כנראה פעל במפלגת הבונד. הוא הכיר היטב את 'הרחוב היהודי'. בחירתו של בראמסון ציינה השפעה מסוימת של הציבוריות הותיקה על ענייני הלך-אוז"ט בשנים הראשונות של פעילותו. ואומנם, מתוך 925 חברי הארגון, שהתקבלו לקראת ה-1 ביולי, רק 52 היו קומוניסטים 381 - חברי הקומוסומול. הרוב המכריע מתוך חברי האוז"ט (61.4%) היו פקידים (טבלה 20).⁸⁹

במהלך החודשים הראשונים הוגבלה העבודה בעיקר לישיבות ולמבצעי התעמולה. כנראה שהעזרה הממשית היחידה של לך-אוז"ט לחקלאים יהודים התבטאה באותה תקופה בהענקת 50 רובלים לשם התקנת מקלט רדיו עם רמקול במשרדי המזכירות של המתישבים.⁹⁰

את הדחיפה להתאוששות העבודה נתן הכנס הכל-רוסי הראשון של אוז"ט (נובמבר 1926), שאחרי התחיל לך-אוז"ט לצבור אוספים של ספרות רפואית, חקלאית וספרות לילדים בכוונה לשלוח אותה לקרים ולאוקראינה. המתישבים קיבלו סכום לא גדול ומכשירי עבודה חקלאיים.⁹¹

ב-21 וב-22 במרס התקיימה בלנינגרד הועידה המחוזית הראשונה של אוז"ט בהשתתפותו של יושב ראש המועצה המרכזית של אוז"ט סמיון דימאנשטיין. בהרצאת הדיווח שלו הדגיש רוזובסקי את הייחוד העקרוני של אוז"ט כארגון סובייטי יהודי ממוסדות הציבור היהודיים בעבר.⁹² דימאנשטיין הגדיר את הקו החדש כהתכחשות ללאומניות, להנהלה מפלגתית, לאי קבלה של הציבוריות היהודית הישנה ושל שיטות העבודה שלה.⁹³

טבלה 20

חברות בלן-אוז"ט (באחוזים)

חודש שנה	ס"כ החברים	יהודים	קומוני-סטים	חברי קומסו-מול	פקידים	פועלים	בעלי מלאכה	סוחרים	לומדים
יולי 1926	925		5.6	4.1	61.4		7.6	5.6	
מרס 1927	2,500					75			
מאי 1927	3,000		8.5		45	20			
ינואר 1928	4,500								16
פברואר 1928	6,000	97							
אפריל 1928	8,000			18					
ינואר 1929		83				20			
אפריל 1930	13,227	5	23		18	66	6		
פברואר 1932	47,000	10				85			
מרס 1932	55,614	14				57			
אוקטובר 1932	25,000								

בעקבות הועידה נפתחו סניפים חדשים במחוז, לרבות עיירות בדם-מערב (סבז', נבל, וליז') שם עוד לפני המהפכה התגוררו יהודים רבים. בפעילות של לן-אוז"ט בלט בעיקר האספקט התרבותי-השכלתי. הממדים של הפעילות לא היו גדולים וביטויה בעיתונות היהודית די צנוע. תוך כדי ארגון החסות של אוז"ט על היישובים בקרים, נפלה בחלקו של לן-אוז"ט רק חלקה אחת, בשעה שהארגון המוסקבאי קיבל 3 חלקות.⁹⁴ ההתיישבות של יהודי לנינגרד במושבות הדרומיות התנהל בעצלתיים. מתוך 500 תעודת משא, שהוענקו על ידי הקומז"ט לשם התיישבות בקרים, קיבלה לנינגרד רק 10,⁹⁵ וגם לא ברור, האם אכן נוצלו או לאו. כדי להצדיק את ההישגים המזעריים של לן-אוז"ט, האשים רוזובסקי 'את הציבוריות היהודית הותיקה' של לנינגרד בחוסר מעש, שרק היא כנראה הייתה מסוגלת להתרים סכומי כסף ניכרים בקרב השכבה המבוססת. כתוצאה מהמבצע שנערך בחודש מאי לשם משיכת חברים חדשים, הצטרפו לארגון כ-500 איש.⁹⁶ אבל עדיין לא הושג היעד של פרולטריזציה של הארגון. חלקם של הפועלים לא עלה על 20%.

בחודש יולי 1927 נפטר רוזובסקי.⁹⁷ כיושב ראש החדש נבחר פ' פטרוב-סוקולובסקי. במהלך שנת 1927 הוקמו במחוז יישובים חקלאיים יהודיים אחדים. רק בקרבת לנינגרד היו שני קולחוזים יהודיים קטנים, בהם הבקר והציוד היו משותפים. אחד מהקולחוזים האלה יבראבזם ליד תחנת הרכבת אירינובקה נוסד עוד באביב 1926 על ידי שמונה משפחות⁹⁸; בקולחוז אחר – יבסלקואופ היו תשע משפחות. אופייני שלא תושבי לנינגרד הפכו לחברי הקולחוז, אלא יוצאי בילורוסיה ופולין.

לקראת תחילת שנת 1928 התרחב משמעותית היקף הפעילות של לן-אוז"ט. נציגי אוז"ט הופיעו במפעלים הגדולים בעיר. מספר החברים הבודדים וגם של החברים המאורגנים ב-64 קבוצות גדל עד 4,500 איש. אולם שיעור הפקידים בארגון היה עדיין גבוה (41%). הרוב המכריע של התאים

היה במשרדים ובמוסדות להשכלה.⁹⁹ התמונה הכללית שיקפה יותר את ההרכב הסוציאלי של יהודי לנינגרד, לעומת הלא יהודים בעיר. מבחינה מפלגתית היה לן-אוז"ט כפוף למזכיר האחראי של היבסקציה ליד הלשכה הצפון-מערבית של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית, דוד מאץ – חבר מפלגת הציונים הסוציאליסטית לשעבר ממינסק.¹⁰⁰

ההחלטה להעביר את הפעילות ההתיישבותית של היהודים לאזור הנהרות בירה וביג'אן, שבמזרח הסובייטי הרחוק, התקבלה על ידי הוועד הפועל המרכזי של ברה"מ ביום 28 במרס 1928. הרעיון לא יצא מקרב הפעילים של אוז"ט, שחלקם התנגדו לו.¹⁰¹ לכן, בטרם התקבלה ההחלטה, נעשו מבצעי הגיוס של התמיכה בתוכנית בירוביג'אן בקרב חברי האוז"ט עצמם. בלנינגרד התכנסה לשם כך ב-1920 בפברואר 1928 המליאה השלישית של האוז"ט המחוזי. באסיפת העם שהתקיימה ביום פתיחת המליאה בהשתתפותם של סמיון דימאנשטיין וראשי היבסקציה האחרים (שמואל אגורסקי, דוד מאץ), עורך של 'דער עמעס' משה ליטבקוב וסופרי יידיש ממוסקבה, הצביעו הנוכחים בעד התמיכה בפרויקט בירוביג'אן.¹⁰² אולם היה קשה יותר לקבל החלטה דומה במליאה עצמה, בה התפלגו דעות הצירים. בין המתנגדים היו גם חברי ההנהלה של לן-אוז"ט, והדבר עורר ויכוחים בלתי פוסקים על 'הפילוג' שלו. אך תוצאות ההצבעה הראשונה לא סיפקו את ההנהגה והם לא פורסמו. ההחלטה שנדרשה התקבלה רק אחרי הצבעה שנייה, שנערכה כנראה אחרי הלחץ שהפעילה ההנהגה. אבל גם אז 10 צירים נמנעו ו-5 מתוכם לאחר 'שיכנוע' אישי כתבו הצהרות התומכות בנוסח ההחלטה. כדי לחזק את הניצחון, מייד אחרי המליאה ביקר סגן יושב ראש ההנהלה המרכזית של אוז"ט שמואל וייצמן בלנינגרד ובנוכחותו קיבלה הישיבה המורחבת של נשיאות לן-אוז"ט החלטה חדשה על תמיכה בפרויקט בירוביג'אן והפעם פה אחד.¹⁰³

בדיווח לפני המליאה ציין פטרוב-סוקולובסקי בגאווה את הצטרפותן לפעילות של אוז"ט של נשים וחברים לא יהודים. אולם לא ציין את שיעור הלא יהודים בלן-אוז"ט (למרות שהמספר היה ברשותו) מכיוון שלמעשה 97% של החברים היו יהודים.

על מנת לממש את האינטרנציונליזציה של לן-אוז"ט קיבלו הארגונים המפלגתיים והקומוסומול הוראה לתמוך בעבודתו. כמות החברים בלן-אוז"ט הלכה ועלתה, עלו גם הכנסותיו.¹⁰⁴ אחוז הלא יהודים בתחילת 1929 הגיע ל-17% (האחוז שפורסם היה 22%-23). כדי להעלות את יוקרתו של הארגון התקבלו כחברי הכבוד פעילי מדע ותרבות ידועים, ביניהם מקסים גורקי. הסופר שיגר בתשובה מכתב מאיטליה, בה התגורר אז, מכתב תודה, בו הביע תקווה "שעובדת ההקמה של האוז"ט תפכח קצת את עיניהם של האזרחים האנטישמים".¹⁰⁵

הנהגת המפלגה בעיר העריכה, בעקבות הועד המרכזי, שתעמולה להתיישבות היהודים בקרב הלא היהודים תביא לחיסול הדעות הקדומות ביחס ליהודים. העמלים הרוסים 'בעלי התודעה' קראו על פי הוראת המפלגה להגיב על גידול האנטישמיות בהצטרפות המונית לשורות האו"ט. למושבות היהודיות בקרים ולאזור חרסון נשלחו משלחות הפועלים הלא יהודים. אולם בעצם, החלוקה בחינם של האדמות ליהודים בתקופה של התחזקות הלחץ על הכפר יכלה רק לעורר עליה באנטישמיות, מה גם שלפעמים למתיישבים העניקו את הבתים של האיכרים שנחשדו כ'קולאקים' עשירים ובתייהם ניטלו מהם.¹⁰⁶ למרות זאת, המדיניות הרשמית המשיכה לערבב פופולריזציה של ההתיישבות היהודית עם המסע נגד האנטישמיות. הרצאתו של פטרוב-סוקולובסקי נקראה 'אנטישמיות ואו"ט' והוא השמיע אותה ברדיו לנינגרד. גם התסריט שלו 'הארץ המובטחת' על ההתיישבות היהודים על הקרקע בברה"מ התקבל להסרטה בקולנוע.¹⁰⁷ נערכו יותר עצרות של לן-או"ט. תאים חדשים שלו הוקמו בבתי חרושת, במוסדות להשכלה גבוהה ובבתי הספר.¹⁰⁸

בלהט התעמולה התברר, שמצבם של הקולחוזים היהודיים בלנינגרד קריטי. המשק הקטן באירינובקה סבל ממחסור במקומות דיור. לא היו שם שירותי תרבות, לא היה גן ילדים ובית הספר. ילדים גדולים שרצו ללמוד נאלצו להתגורר בעיר, במרחק רב מההורים. חברי הקולחוז נאלצו לעבוד בתחנת הרכבת, כדי להוסיף לשכרם. בקולחוז אחר, יבראבזם המצב לא היה טוב יותר. חברי הקולחוז התקיימו מ-12 רובלים בחודש ולעתים קרובות הסתפקו בארוחה של לחם עם בצל.¹⁰⁹

למרות התעמולה לא הפגינה האוכלוסייה הכללית עניין כלשהו בפעילותו של הלן-או"ט. אפשר לשפוט על כך לפי ממדי מכירתו של כתב העת של או"ט *Tribuna*. בספטמבר נמכרו 200 עותקים, כולל המינויים. כהצלחה גדולה הוצגה היוזמה של פועל בבית חרושת, אשר אסף במקום עבודתו 5 רובלים 40 קופיקות כדי לקנות ספרים על גידול דבורים למען המתיישבים בבירוביג'אן.¹¹⁰ בשנת 1928 נשלחו 10 משפחות מלנינגרד לקרים. רק 4 משפחות מתוכן באמת נסעו לשם, ושתיים מהן חזרו. מתוך 6 איש, שנסעו לבירוביג'אן, אחד חזר במהרה. כנראה שהנתונים על מספר חברי לן-או"ט היו מוגזמים ואילו החברות בארגון רק פורמלית. אפילו פטרוב-סוקולובסקי נאלץ להודות בהישגים הזעומים.¹¹¹

העברת הדגש על בירוביג'אן, שההתיישבות בה התבצעה בתנאים נוראיים ממש וגם המגמה לאינטרנציונליזם המלאכותי ולפרולטריוזציה של הארגון הרחיקו מהאו"ט את הפעילים היהודים והדבר השפיע על יעילות עבודתו. ב-24 במאי 1928 הונהג תקנון חדש של או"ט, לפיו לא הייתה

כניסה לארגון 'ללישנציי'. הדבר רק החמיר את המצב. במהלך חודש של תעמולה, שנערך על ידי הקומסמול במרס 1929, בשבעה ממפעלי התעשייה של העיר לא הצטרף לאוז"ט אף איש ובמפעלים האחרים רק אחד או שניים. כתב העת 'טריבוניה' כינה את התוצאה כישלון. למעשה בין אלה שנרשמו לארגון לא שילם הרוב את דמי החבר ולא ביטאו את חברותם בשום דרך אחרת.¹¹²

סוף 1928 התרחש קונפליקט רציני בהנהלת לך-אוז"ט, אשר הסתיים בפיטוריו של פטרוב-סוקולובסקי מתפקיד היושב ראש. במרס 1929 הוצב בראש הארגון מנהל המחלקה היהודית של גובקומנאץ סלומון רפפורט. זה היה היושב הראש השלישי.¹¹³

לקראת סוף 1929, בעת החיסול של ארגוני ציבור יהודיים עצמאיים, השתתפות הפעילים 'הפטרבורגיים' בלך-אוז"ט התחילה להיראות מיושנת. בסתיו 1929 הופיעו בעיתונות פירסומים, שביקרו מאוד את 'התופעות הלא בריאות' בעבודתה של ההנהלה.¹¹⁴ היושב ראש לשעבר של לך-אוז"ט פי' פטרוב-סוקולובסקי האשים את ההנהלה בחוסר רצון 'לחדור להמוני הפועלים', בהוצאות מוגזמות להחזקת המנגנון וגבייה בלתי מספקת של דמי חבר. הוא כתב, שרוב חברי ההנהלה – הם נציגים מכובדים של מוסדות וארגונים, שאינם משתתפים בעבודת הארגון ושהמקור הכספי הכמעט יחיד של לך-אוז"ט הן הכנסות ממפעלי עזר ולא מדמי חבר.¹¹⁵ אחרי פירסום המאמר התקיימה ישיבת הסיעה של הקומוניסטים בארגון, בה צוין שרפפורט מופיע באוז"ט לעתים רחוקות וכתוצאה מכך ניהול הארגון 'נמצא בידי הנאפמנים'. נאמר גם, שחלק מראשי לך-אוז"ט סרבו לתמוך במסע התעמולה לסגירת בית הכנסת הגדול.

מאחורי הביקורת הסתתרה כוונתה של המפלגה להיפטר מנציגיה האחרונים של הציבוריות היהודית הותיקה שעדיין היו חברי ההנהלה ובעיקר מאברהם בראמסון. הועד המחוזי המליץ לקצץ מאוד את מספר חברי ההנהלה ולחזק בה את ראשי המפלגה. בינואר 1930 במכתב משותף ב'דער עמעס', דרשו הפעילים של אוז"ט במכון הפוליטכני של לנינגרד לבחור מחדש את ההנהלה של לך-אוז"ט.¹¹⁶ המזכיר של הלשכה המרכזית יענקל לויין שהגיע לעיר יצא גם הוא עם האשמות כלפי ההנהלה. ההתנפלות על ההנהלה הסתיימה כמובן, כאשר נבחרה הנהלה חדשה, בה מחצית המקומות הוענקו לפועלים. כיושב ראש של לך-אוז"ט נבחר הקומוניסט אנטולי גלנר, שכתב העת 'טריבוניה' כינה אותו "פולני לפי לאומיותו".¹¹⁷

השינויים בלך-אוז"ט לא יכלו כמובן לזרז את הגיוס של המתיישבים בעיר, בה האבטלה למעשה נעלמה והיה קושי למצוא אפילו מעט אנשים, הרוצים לעבור לכפר ועוד יותר לכפר במזרח הרחוק. כדי להגשים את התוכנית שנתקבלה בלך-אוז"ט בהוראה מלמעלה, נאלצו המגייסים לנקוט בשקר

גלוי ולהבטיח 'ניסים ונפלאות' במקום החדש. גישה כזו יצרה מצבים מסובכים אחרי הגעת המתיישבים למקום ואחוז גבוה של החוזרים. למרות כל המאמצים בתחילת 1930 הסכימו רק 15 תושבי לנינגרד לנסוע לקרים ועוד 8 לבירוביג'אן.¹¹⁸

בהצעת התקנון החדש של הארגון, אשר פורסם באביב 1930 נאמר, שיעדו של אוז"ט אינו רק התיישבות היהודים על הקרקע, אלא העברתם למקום חדש על פי עקרונות הקולקטיביזציה, בתנאי שהם משתתפים 'בבניית הארץ הסוציאליסטית'. בוטלה החלוקה בין השלטון המחוקק לבין השלטון המבצע בצורת מועצה והנהלה, נשארה רק המועצה.¹¹⁹

האוז"ט של לנינגרד העדיף לרכז את מאמציו בחינוך אידיאולוגי והתעלם מהעבודה הממשית בכיבוש הקרקע. כאשר סטודנטים הציעו ליטול חסות על יישוב נוסף, העדיפה הנהלת לן-אוז"ט להשתמט מהעניין. כאשר יישוב חדש פרצפלד הועבר בסופו של דבר תחת חסותם של תושבי לנינגרד, הסתבר, שאין שם אמצעים אפילו כדי לשלם לספרן.¹²⁰

באפריל 1930 במהלך מבצע חודשי גייס הארגון בלנינגרד 12,000 חברים באופן אישי ו-78 חברים יורידים, מכר 142,000 כרטיסי הגרלה של אוז"ט, וביצע עשרות מבצעים אחרים.¹²¹ אולם במהרה התברר, שהנתונים שנמסרו היו מוגזמים מאוד. בין החברים החדשים היו הרבה 'נשמות מתות' שמהן בעתיד לא ניתן היה לקבל דמי חברות.¹²² יתר על כן, לקראת סוף השנה איבד לן-אוז"ט חברים ותיקים רבים, לעומת זה הושגה הפרולטריוזציה ואינטרנציונליזציה של הארגון, לפי מצוות המפלגה. עכשיו היו בלן-אוז"ט 66% פועלים, 23% חברי המפלגה הקומוניסטית ורק 5% יהודים! מרכז הפעילות עבר למפעלים, בעיקר למפעלים גדולים, כגון בית חרושת 'קראסני טראוגולניקי' לייצור גומי ובית חרושת לנעליים 'סקורוחוד'. הפועלים התחילו לצאת לימי העבודה בקולחוזים יהודיים. בבתי החרושת הוקמו בריגדות על שם אוז"ט.¹²³

דחיקת רגלם של היהודים, הפקידים והמדענים מלן-אוז"ט הוגשמה על ידי איש שרותי הביטחון לשעבר וסילייב, שתפס את משרת יושב הראש בפברואר 1931. הוא, בהסתמכו על התקנון החדש, סיים את הפיכתו של הארגון לנספח ביורוקרטי של המנגנון המפלגתי-ממלכתי. מעכשיו רוב הסניפים של אוז"ט התמקמו ליד לשכות המפלגה ובכל רובע הופיעו מזכיר ומדריך, לרוב לא יהודים.¹²⁴ מפעלים ואנשים פרטיים לא העיזו לסרב להעניק עזרה ללן-אוז"ט, מכיוון שזה הצביע על אופוזיציה למפלגה ואפילו על ויכוח עם שירותי הביטחון, שוסילייב סימל בעברו האישי. ניתן לשער, באיזו מידה הצלחותיהם של חברי האוז"ט התחילו להיות תלויות בלחץ של המפלגה לפי הסיפור שהופיע ב'טריבוונה' על עבודת התא של נמל לנינגרד :

פעילות האו"ט התחילה ביוני 1931, כאשר לשכת הרובע נארבסקי של המפלגה הטיילה הוראה (מודגש על ידי – מ.ב.) לפעול באו"ט וכאשר נתמנה מדריך מיוחד. המדריך התחיל את עבודתו בהפצת כרטיסי ההגרלה השלישית. תחילה העבודה לא עלתה יפה. ביולי הפיצו ועד המפלגה של הנמל ושל הרובע והנהלת הקומסומול הוראה משותפת על חשיבות העבודה למען או"ט. הפעילים התאוששו ובמועד קצר מכרו 10,000 כרטיסי הגרלה. ב-16 באוקטובר הוציא ועד המפלגה של הרובע הוראה חדשה. העבודה החלה להתבצע.¹²⁵

המדד העיקרי להצלחת העבודה למען או"ט הייתה הצלחה בהפצת כרטיסי ההגרלה השלישית, שהודפסו במספר המפלצתי של 6 מיליונים. לפי מדד זה קיבל לך-או"ט הכרה כארגון הטוב ביותר.¹²⁶ החובה למכור כמות עצומה של כרטיסי הגרלה כבר הפכה את או"ט לארגון של לאומים רבים, מכיוון שרק יהודים לא היו מצליחים לרכוש את כל הכרטיסים.

בתנאים של תוכנית עבודה הולכת וגדלה, המוצנחת מלמעלה, שוב פנו הסניפים המקומיים של או"ט ליוזמה פרטית, כמוצא מהסבך הפיננסי. הנושא של 'מפעלי עזר' הפך לנושא לויכוח על דפי העיתונות. במאמר, שפורסם בגיליון אוגוסט של 'טריבוונה', הביע המחבר את דעתו, שבהגבלות מסוימות, אפשרית ואפילו רצויה פתיחתם של מפעלי עזר על ידי או"ט.¹²⁷ כדוגמה הובא לך-או"ט, שאירגן ייצור המוני של תמונות המנהיגים, כלומר חזר אל הפעילות שבגללה בעבר פוטרה ההנהלה.

החלטת ועד הפועל המרכזי של הרפובליקה הרוסית מיום 30 בספטמבר 1931 על הכוונה להקים בבירובג'אן יחידה טריטוריאלית אדמיניסטרטיבית אוטונומית יהודית עוד יותר ריכזה את פעילותם של ארגוני או"ט במזרח הרחוק ובתוכם גם את לך-או"ט.¹²⁸ העבודה בקרים הגיעה לסיומה. ייתכן שבשל כך בגיליון 9 של כתב העת הלנינגרדי *Zvezda* הופיע מאמר 'תיאור הקולחוזים היהודים בקרים', בו רוב חברי הקולחוז הוצגו כ"לישנצי, אוכלי לחם חסד, רכלנים".¹²⁹ מפעלים ובתי חרושת הגדולים ביותר בחרו את נציגיהם למשלחת, שנשלחה לבירובג'אן. יישובים נפרדים ואתרים בבירובג'אן הוצמדו למפעלי התעשייה בלנינגרד לשם מתן חסות. אולם העזרה הממשית למתיישבים הסתכמה לעת עתה רק במשלוח שני טרקטורים מבית החרושת 'קראסני פוטילובץ'.¹³⁰ בשל העדר דוגמאות אחרות, שני הטרקטורים האלה הוזכרו לא פעם על ידי הכותבים על עזרתה של לנינגרד לבירובג'אן.

הועידה המחוזית ה-5 של או"ט נפתחה בפברואר 1932. הצירים היו נציגיהם של למעלה מ-27,000 חברים פרטיים ו-20,000 חברים קולקטיביים של מפעלים, המאוחדים ב-354 תאים, מתוכם 85%

פועלים ו-90% לא יהודים.¹³¹ בוועידה הודגש, שהתשתית הכלכלית של לן-אוז"ט התחזקה מאוד, המחזור השנתי הגיע ל-700,000 רובלים. רווחי הארגון נבעו בעיקר מהכספים שהגיעו מהחברים היורדיים (המוסדות) ומהרווחים של מפעלי העזר. הדבר איפשר לן-אוז"ט להעסיק 140 עובדים. ההצלחה העיקרית של הארגון הייתה בקשריו עם בתי חרושת ומפעלים. עכשיו את 'מקומן של הגברות 'המפונדרקות' תפסו המוני הפועלים'. העזרה הממשית לבירוביג'אן ולביצוע הגיוס להתיישבות בה נדונו בוועידה כנקודה שנייה של סדר היום. כיושב ראש של לן-אוז"ט נבחר זלצר, ואילו וסילייב מונה לתפקיד המזכיר האחראי.¹³²

אחרי הוועידה הושם הדגש לזמן קצר על הפעילות של לן-אוז"ט במתן החסות בבירוביג'אן. התאוששות בנושא זה הביאה משלחת של הפועלים שביקרה במזרח הרחוק במשך חודשיים. מצבם הקשה של המתיישבים זיעזע כנראה קשות את חברי המשלחת. בפגישה עם סניף האוז"ט במוסקבה ובהופעותיהם הבאות בלנינגרד טענו הפועלים, שיש להגדיל את העזרה הממשית. כתוצאה מלחצם נשלחה לבירוביג'אן בריגדה של פועלים-מומחים לשם טיפול בטרקטורים ובכלי הרכב. בתי חרושת אחדים בלנינגרד הוצמדו כנותני חסות לאתרים מסוימים בבירוביג'אן.¹³³ לא נפסקה הפעילות התעמולתית של הארגון. הפעילות כללה מאבק עם האנטישמיות ועם הלאומנות היהודית בעלת נטייה 'ימנית' ו'שמאלנית'. לעבודה זו גויסו תאי הארגון בבתי הספר המכונים 'ידידי אוז"ט' ואפילו הצבא. לאותה מטרה הוקדשו תוכניות רדיו ופרסומיים בעיתונות, בעיתוני בתי חרושת ובעיתוני הקיר. במהלך שנת 1932 זכה לן-אוז"ט ליחס טוב מצד המועצה המרכזית של אוז"ט וקיבל כצוות מצטיין את הדגל המועבר מצוות לצוות. בראש הארגון הוצבה ויסנבסקיה, בולשביקית משנת 1905.¹³⁴

לקראת 1933 הצטמקה ההתלהבות מההתיישבות היהודית הן בקרב היהודים והן אצל השלטונות הסובייטיים, שלא לדבר כבר על הפועלים הרוסים, מהם בעיקר הורכבו התאים המקומיים של אוז"ט. כבר בנובמבר 1932 הודיעה העיתונות על ירידה גדולה בעבודתו של תא אוז"ט בבית החרושת על שם פוטיילוב. במהלך חמישה חודשים לא אספו בבית החרושת דמי חבר והכשילו את הקמפיין של ההגרה. אי ההצלחה של בית החרושת הענק הצביעה על תהליך, שהתרחש בארגון כולו. כפי שהסתבר, יעדי איסוף הכספים לשנת 1932 לא התממשו על ידי לן-אוז"ט. באוקטובר היו בו רק 25,000 חברים.¹³⁵ למרות זאת לא ירדו ממדי תוכניות הפעולה שהוטלו על לן-אוז"ט. הלשכה המרכזית של אוז"ט השתכנעה כנראה, שאי אפשר לסמוך על המתיישבים ודרשה הפעם מלן-אוז"ט לא רק לאסוף כספים לבנייה בבירוביג'אן ובקרים, אלא גם להקים באורח עצמאי את הבתים הדרושים שם.¹³⁶

בשנים 1933-1934 כנראה שוב עלה שיעור היהודים בארגון וניתן להסביר זאת בתגובה של יהודי רוסיה על המאורעות בגרמניה וכן בהשפעת התעמולה סביב הקמת המחוז היהודי האוטונומי בבירוביגין במאי 1934. העיתונות הדגישה לא פעם, שבשעה שבגרמניה ובפולין משתוללת האנטישמיות, בברית המועצות קיבל את הזהות לאוטונומיה המיעוט הלאומי, שהיה בעבר חסר זכויות. כהוכחה עקיפה לעלייה של שיעור היהודים ניתן לראות העדר הנתונים לגבי ההרכב הלאומי של לך-אוז"ט בעמודים של כתב העת 'טריבונה'. פרט לכך, באותם מקרים, שהעיתונות בישרה על הישג כלשהו של תא אוז"ט, כמעט תמיד צוינו רק שמות יהודיים.¹³⁷

הועידה ה-17 של המפלגה הקומוניסטית (ינואר 1934), שבמהלכה קרא סטאלין למאבק נגד הסטיות בטיפול בבעיה הלאומית, ציין התחלה של שלב חדש, בו עצם קיומו של הארגון אוז"ט, בלי להתייחס לרמת האינטרנציונליזם שלו, נראה בלתי סביר. למרות זאת, מתוך שיקול של חשיבות אסטרטגית של ההתיישבות בגבולות המזרח הרחוק וכן מטרות התעמולתיות, הממשלה הסובייטית לא מיהרה לחסל את האוז"ט. הכנס הראשון של מועצות של המחוז האוטונומי היהודי עורר התאוששות בקמפיין התעמולה בלנינגרד, שכרגיל, התקיים לפי הפקודה מגבוה. לכנס נשלחה גם משלחת מלנינגרד, שהביאה עמה מתנות בסכום של 60,000 רובלים.¹³⁸

הטרור ההמוני, שבא בעקבות רצח קירוב, לא גרם כנראה, לפעילות ענפה יותר של הארגון. בשנים 1935-1936 היא הוגבלה לגביית דמי חבר, כשהכסף שנגבה בוזבז רק על החזקת המנגנון של הארגון.¹³⁹ בישיבת הפעילים שהתקיימה בחודש מאי 1936 בא לביטוי יחס ביקורתי כלפי הפעילות של לך-אוז"ט מצד הפעילים עצמם ומצד המזכיר האחראי של הלשכה המרכזית של אוז"ט יי איידלמן. ברוח הזמן נשמעו קולות על חוסר חשדנות מצד הנהלת הארגון. מספר החתומים על כתב העת 'טריבונה' שהיה די גבוה בתחילת השנה פחת פי שלושה, כאשר הסתבר שקודם לך-אוז"ט שילם בעצמו עבור אלף עיתונים שלא הופצו כלל ולא נקראו על ידי איש.¹⁴⁰ באביב 1936 ציין לך-אוז"ט עשור של קולחוז יבראבזם הסמוך לעיר. בשעה זו כבר לא היה קיים הקולחוז השני יבסקואופ. יבראבזם השיג קיום מתקבל על הדעת עבור חבריו. למרות זאת הצעירים, אותם פיתתה העיר הקרובה, נטו לעזוב את הקולחוז.¹⁴¹

בתחילת 1937 נתמנה לתפקיד יושב ראש לך-אוז"ט ב' אסקין - יליד העיירה הבילורוסית, בוגר בית ספר לפעילי המפלגה. בחודש מאי, באווירת נכאים, התאספו כבר לא מאות, כמו בשנים עברו, אלא רק 80 פעילים מלנינגרד כולה, כדי 'על סמך ההחלטות של מליאת הועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית'¹⁴² בנוכחות יי איידלמן ונציגי הועד המחוזי של המפלגה 'לחשוף את המגרעות בעבודתו של לך-אוז"ט ולסייע להנהלה לתקנם'. ענייני הארגון התנהלו בכי רע. מספר התאים הלך

וירד כמו גם מספר החברים הכללי באו"ט. ראוי לציין שרוב הנואמים הצביעו רק על בעיות בלתי חשובות. הם, כמובן, לא העזו להצביע על הסיבות האמיתיות של התמוטטות הארגון. למעשה, כוחו וחולשתו של הארגון או"ט נבע מהיותו נספח למנגנון הביורוקרטי המפלגתי והסובייטי ונשען עם שיתוף פעולה הדוק עם 'הבוס', אשר בחלקו הוראות לפעילי האו"ט, דאג גם שהם יבוצעו בהודות ללחץ על המפעלים הממלכתיים. מהרגע שאו"ט איבד את התמיכה היומיומית של השררה, לא יכל עוד להתקיים באורח עצמאי.

כנראה שגורלו של או"ט כבר נקבע, למרות שהביצוע נדחה עדיין. על כך הודיע לפעיל או"ט מדריך המפלגה ברובע דזרז'ינסקי: "הועד המרכזי יחסל אתכם בקרוב!"¹⁴³ איידלמן שהופיע בישיבה האשים את הפעילים ב'ביטויים לאומניים'. בלי להיעזר בהליכים דמוקרטיים מיותרים הודיע איידלמן, שההנהלה הקיימת של הארגון הלנינגרדי – המועצה ונשיאותו – מוחלפים בלשכה הארגונית הכוללת 5 איש, שבראשה יעמוד נציג הועד המחוזי. הלשכה הייתה אמורה להכין את הועידה המחוזית של או"ט.

גם אחרי הועידה התקיים הלן-או"ט בקושי. בהודעה בעיתון 'דער עמעס' על עצרת המונית שאורגנה לשם תמיכה במחוז האוטונומי היהודי, שהתקיימה בינואר 1938 ואורגנה על ידי מרכז או"ט והמועצה הלנינגרדית של התאחדות הארגונים הצרכניים, אפילו לא הזכירו את לן-או"ט.¹⁴⁴ עובד חדש שהתקבל בחודש מרס לתפקיד מדריך הרובע, התפטר למחרת, כאשר השתכנע, שפעילות של או"ט אינה קיימת כלל בבתי החרושת. באותו זמן חוסל גם הקולחוז יבראבזם ומנהלו היהודי התפטר. באמצע מאי לפי ההוראה של המועצה המרכזית של או"ט פיטר אסקין את רוב עובדיו. שבוע אחרי זה, ב-21 במאי, התקבלה ההוראה של המועצה המרכזית לחסל את ההסניף בלנינגרד.¹⁴⁵ במהרה גם האו"ט המרכזי שבק את חייו.

לן-או"ט הצליח להתקיים במשך תשע שנים אחרי שחוסלו ארגוני העזרה היהודיים, שהיו קיימים בלנינגרד בשנות ה-20. את אורך קיומו ניתן להסביר בהתרוקנות המוחלטת של הארגון מתוכן לאומי והפיכתו לנספח למנגנון הביורוקרטי הסובייטי - מפלגתי. אולם, אפילו בשנים הטובות ביותר שלו ארגון כביכול יהודי זה לא יכל מבחינת הישגיו להשתוות לארגונים, שנוהלו על ידי הציבוריות הותיקה של פטרבורג – לקופ"ו, אורט ואו"ה. הציבוריות הותיקה השתדלה לפי יכולתה לסייע לארגוני העזרה שלה והשיגה מבחינה זו הצלחות גדולות בהשוואה לערים האחרות. עד תחילת שנות ה-30 השפעתה התפשטה במידה מסוימת גם על הארגון או"ט. אפילו לאחר שפורקו המסגרות הארגוניות, המשיכו עדיין פעילים יהודים אחדים להושיט עזרה מקצועית,

רפואית ואחרת ליהודים הנצרכים. בעצם קיומו כארגון יהודי המוני, שבו בשנת 1929 נכלל כל יהודי שלושה-עשר, לן-אוז"ט היה מין מקום מיבטחים לכל מי ששאף להקל על המצב הכלכלי הקשה של אחיו בעיירות. עם חיסול ארגוני הסיוע לא נותרו מסגרות אלטרנטיביות לעזרה זו. למעשה העזרה הממשית של לן-אוז"ט למתיישבים היהודים הייתה מזערית ואילו התקוות שתלו בו האידיאליסטים, הסתברו כבלתי מציאותיות.

¹ מ' סברדלובה, 'יקופ"ו והסיוע לנפגעי המלחמה במאוס-אוקטובר 1917', שבות, 13 (1988), עמ' 19-30.

² *Evreiskaya zhyzn*, 3 (1917), pp. 31-32

³ *Dielo pomoshchi*, 3 (1917), pp. 69-70; *Evreiskii yezhegodnik "Kadima" na 1918-1919 g.*, Petrograd 1918, p. 159

⁴ S. Zipperstein, *The Jews of Odessa: A Cultural History, 1794-1881*, Stanford 1985, p. 27

⁵ במהלך שלוש שנות המלחמה מסרה יקופ"ו לארגונים האלה 382 אלף רובלים; *Evreiskii yezhegodnik Kadima* (לעיל, הערה 3), עמ' 160.

⁶ G.B. Sliozberg, *Dela minuvshykh dnei*, Vol. 3, Paris 1934; *Delo pomoshchi*, 3 (1917), pp. 51-52, 70; 4 (1917), p. 62

⁷ *Evreiskaya nedelia*, 1 (1917), pp. 39-40

⁸ סליוזברג (לעיל, הערה 6), עמ' 331; 4 (1917), p. 42; *Delo pomoshchi*

⁹ *ibid*, 3 (1917), p. 68; *Evreiskaya zhyzn*, 6 (1917), pp. 23-25

¹⁰ S. Dubnov, *Kniga zhyzni*, Vol. 2, Riga 1935, pp. 184-185; *Evreiskaya nedelia*, 3-4 (1917), pp. 34-35

Evreiskaya zhyzn, 6 (1917), p. 25

¹² G. Prussakov, 'Sostav i rasselenie bezhentsev i vyselentsev – evreev', *Delo pomoshchi*, 2 (1917), p. 11-14

¹³ למשל, מיולי 1916 ועד יוני 1917 הוענקה לפליטים באזור מוסקבה עזרה בסכום פי 13-14 מהסכום שהוענק לאזור פטרוגרד (*Otchet Tsentralnogo komiteta pomoshchi zhertvam voyny s nachala deyatelnosti (avgust 1914) po 30 iyunia 1917*, Petrograd 1918, pp. 106-107, 109)

¹⁴ למשל, מיולי 1916 ועד יולי 1917 תרמו יהודי פטרוגרד למרכז יקופו 2,020,584 רובלים וכל הפרובינציה 1,237,808 רובלים מבלי לקחת בחשבון את התרומות הגדולות שנעשו לועדי עזרה מקומיים (*Ezhegodnik Kadima*) (לעיל, הערה 14), עמ' 159, 162.

¹⁵ 20-21 (1918), pp. 16-17; *Razsvet*; ניתן למצוא מידע סטטיסטי אודות פעילותו של אוז"ה גם ב:

Ezhegodnik Kadima; L. Gourvitch, *Twenty Five Years OSE (1912-1937)*, Paris 1937, p.73 (לעיל, הערה 14), עמ' 70.

ש' ספקטור, 'אוז"ה – החברה לשמירת בריאות היהודים ברוסיה (קורותיה ערב מהפכת אוקטובר ובתקופת השלטון הסובייטי)', יהדות זמננו, 6 (תש"נ), עמ' 154-159. המידע במקורות אלו אינו זהה, אך די קרוב.
¹⁶ גורביץ', שם, עמ' 71-73.

Ezhegodnik Kadima, 1918, p. 61-63¹⁷

L. Shapiro, *The History of ORT. A Jewish Movement for Social Change*, New York 1980, pp. 78, 80-¹⁸

81

Delo pomoshchi, 3 (1917), pp. 62, 72-75¹⁹

Evreiskaya zhyzn, 7-8 (1917), pp. 23-26²⁰

Novyi put, 11-12 (1917), p. 50 ; עמ' 37, 13-12 (1917), שם,²¹

סברדלובה (לעיל, הערה 1), עמ' 21-20.²²

Delo pomoshchi, 4 (1917), pp. 60; 7-8 (1917), pp. 70-74; *Evreiskaya rabochaya khronika*, 1 (1917),²³

pp. 28-29

Novyi put, 17 (1917), pp. 24-25 ; עמ' 22, הערה (22), עמ' 22;²⁴

Delo pomoshchi, 9-10 (1917), pp. 61-62²⁵

Evreiskaya nedelia, 25-24 עמ' תשמ"א, תל-אביב תש"א, 1938-1917, בברית המועצות בשנים²⁶

16 (1917);

סברדלובה (לעיל, הערה 24), עמ' 42.²⁷

Razsvet, 7 (1917), p. 33; 8 (1917), p. 31²⁸

Evreiskaya rabochaya khronika, 11 (1917), p. 20²⁹

Razsvet, 10 (1918), pp. 26-27; *Evreiskaya nedelia*, 3-4 (1918), pp. 25-26; 5 (1918), pp. 15-16³⁰

Izvestia OZE, April 1918, p. 32³¹

'Istoria vozniknovenia i deyatelnosti Komissariata po delam natsionalnostoni...', *Izvestia*³²

Peterburgskogo komissariata po delam natsionalnostoni, Petrograd 1919, p. 27-28

Evreiskaya nedelia, 3-4 (1918), p. 25 ; TsGASPB ; קובץ 75, רשימה 1, תיק 100, דף 31.³³

שם, דף 50 ; סליוזברג (לעיל, הערה 8), עמ' 369-372.³⁴

במסמך כתוב : Central Administration of Jewish Communities³⁵

בהמשך לציונים ולסליוזברג היה לא קל לקבל את הכספים אצל הגוינט, ראשית, מכיוון שלא היו לו התחייבויות³⁶

רשמיות ושנית, מכיוון שבגוינט סברו, שתוך כדי הגדרת הסכום בלירות סטרלינג, העלו מדי את שער הרובל.

AJDC Archive (N.Y.), section 19/21, folder 251;

Razsvet, 1918, no. 11-12, p. 33; *Borba*, 1 (1918)³⁷

- ³⁸ *TsGASPB*, קובץ 75, רשימה 1, תיק 100, דף 19.
- ³⁹ לקראת סוף 1918 החזיק אוז"ה 39 מרפאות, 4 בתי חולים, 4 בתי הבראה, 44 גני ילדים, 7 תחנות טיפת חלב (גורביץ' (לעיל, הערה 16), עמ' 77).
- ⁴⁰ שם, עמ' 79-83; ספקטור (לעיל, הערה 15), עמ' 160-163.
- ⁴¹ *TsGASPB*, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 112, דף 9, 15.
- ⁴² *Evreiskii vestnik*, 2 (1922), p. 18
- ⁴³ שם, עמ' 29.
- ⁴⁴ *Ezhegodnik Kadima ; Razsvet*, 16-17 (1918), p. 22 ; עמ' 63 ;
- מוניץ (לעיל, הערה 26), עמ' 32-34
- ⁴⁵ על פעילותו של הוועד היהודי ראה: מ' אלטשולר, 'הוועד הציבורי היהודי לעזרת נפגעי פוגרומים 1920-1924', שבות, תשמ"ג, גיליון 9, עמ' 16-34.
- ⁴⁶ V.I. Binshtok, 'Evrei v Petrograde', *Evreiskii almanakh*, Petrograd 1923, pp. 293-302; V.I. Binshtok & S.A. Novoselskii, 'Evrei v Leningrade (Peterburge) 1900-1924 g.', *Voprosy biologii i patologii evreev*, 1, 1 (1926), pp. 30-63
- ⁴⁷ בתזכיר מיום 2.12.1920 דרש מנהל המחלקה היהודית בנארקומנאץ א' מרז'ין לעקוב אחרי כל צעד של יקופ"ו, אורט ואוז"ה, להודיע על פעילותם בנארקומנאץ, אבל לסבול אותם "עד אשר הנושא הזה יידון בהיקף הכלל-רוסי" (*Zhyzn natsionalnosti*, 38 (1920), p. 1).
- ⁴⁸ *GARF*, קובץ 2313, רשימה 1, תיק 127, דף 15 ; קובץ 1339, רשימה 1, תיק 2, דף 114-116.
- ⁴⁹ מוניץ (לעיל, הערה 44), עמ' 49, 51-52 ; ספקטור (לעיל, הערה 40), עמ' 165.
- ⁵⁰ *TsGASPB*, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 112, דף 6-8.
- ⁵¹ ספקטור (לעיל, הערה 84), עמ' 167.
- ⁵² *GARF*, קובץ 1339, רשימה 1, תיק 635, דף 2 ; *TsGASPB*, קובץ 1318, רשימה 1, תיק 1130, דף 1 ; קובץ 1001, רשימה 6, תיק 112, דף 2-5.
- ⁵³ מוניץ (לעיל, הערה 49), עמ' 53 ; דער ערד-ארבעטער, 1921, מס' 2-3 ; *GARF*, קובץ 1339, רשימה 2, תיק 29, דף 17, 32.
- ⁵⁴ *TsGASPB*, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 133, דף 15.
- ⁵⁵ שם, דף 10, 15, 24, 26 ; *LOGA*, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 3, 6, 45 ; רשימה 3, תיק 20.
- ⁵⁶ *TsGASPB*, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 133, דף 4.
- ⁵⁷ שם, דף 9, 12, 17.
- ⁵⁸ שם, דף 19, 23, 25, 26, 31.
- ⁵⁹ *Otchet obshchestva popechenia i prizrenia prestarelykh i besprizornykh evreev pri Nizhgubsobese*

- za 1925 god, Nizhni Novgorod 1926; A. Burshtein, B. Burshtein, 'Permskaya evreiskaya svetskaya obshchina, *Istoricheskie sudby evreev v Rossii i SSSR: Nachalo dialoga*, Moscow, 1992, pp. 175-185;
- על יקופ"ו בבאקו ובמוסקבה ראו: LOGA, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 6, דף 186-190.
- ⁶⁰ TsGASPB, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 288, דף 11.
- ⁶¹ Ves Leningrad, 1926-1929; M. Beizer, 'Dom na Pyatoi linii, *Vestnik evreiskoi kultury*, 2 (5), 1990, pp. 38-39
- ⁶² ארכיון של בית הספרים הלאומי, Ms. Var. 328/292.4
- ⁶³ GALO, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 4, דף 7-39; אמתע"י, HM2/79333, דף 24-25; Ves Leningrad, 1927-1930; רמת המרפאה היה כל כך גבוהה, שאחרי שהמדינה עיקלה אותה, הפכו אותה למרפאה של שירותי הביטחון ומשרד הפנים.
- ⁶⁴ מ-1.9.1928 עד 1.9.1929 קיבלה הנהלת לקופ"ו מבתי המלאכה 62,474 רובלים, מתשלום דמי חבר – 43,075 רובלים. קשה להעריך את גובה התרומות של בתי הכנסת והאנשים הפרטיים, מכיוון שרובם לא צוינו בשום מסמכים (TSGAIPD, קובץ 24, רשימה 8, תיק 158, דף 27).
- ⁶⁵ GALO, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 3, דף 272-361; שם, רשימה 3, תיק 1, דף 71, 554; תיק 6, דף 327; תיק 27, דף 229, 230 וכ"ו.
- ⁶⁶ ארכיון של בית הספרים הלאומי, Ms. Var. 328/292.4
- ⁶⁷ TSGASPB, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 288, דף 170; GALO, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 8, דף 204-207, 231-230; רשימה 3, תיק 19, דף 32.
- ⁶⁸ TsGAIPD, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק 158, דף 27.
- ⁶⁹ שם; GALO, קובץ 2798, רשימה 2, תיק 45.
- ⁷⁰ נרשם על ידי המחבר בשנת 1985 מדבריה של נורה קליאונסקי, בתו של י" קליאונסקי.
- ⁷¹ 13 (1922), p. 5-6; *Razsvet*, 5 (1922), p. 19; *Evreiskaya tribuna*, 26 (1922), pp. 5-6; *Evreiskii vestnik*, 2 (1922), p. 19;
- ⁷² 18 (1922), p. 18; 29 (1922), p. 18; 20 (1922), p. 17; 19 (1922), p. 19; 4 (1922), p. 19; *Razsvet*,
- ⁷³ GARF, קובץ 393, רשימה 2, תיק 1822, דף 19; ספקטור (לעיל, הערה 51), עמ' 169.
- ⁷⁴ המסמך המאוחר ביותר שנתגלה בפטרבורג והעוסק בניסיונות הרישום של אוז"ה הוא מתאריך 29.3.1924.
- ⁷⁵ TsGASPB, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 112; ספקטור, שם, עמ' 172-179.
- ⁷⁶ 18-19; *Evreiskii vestnik*, 2 (1922), pp. 18-19; 15 (1922), p. 11; *Zhyzn natsionalnosti*,
- ⁷⁷ TsGASPB, קובץ 1001, רשימה 6, תיק 288, דף 6.
- ⁷⁸ Ves Petrograd, 1922; Ves Leningrad, 1925-1927
- ⁷⁹ L. Shapiro, *The History of ORT. A Jewish Movement for Social Change*, New York 1980, p. 138

- התקנון החדש של האורט הרוסי אושר בפברואר 1923 (מוניץ (לעיל, הערה 53), עמ' 63, 65).
- ⁷⁸ לפי המידע שנמסר בשנת 1925 על ידי היבסקציה לוועד הגוברנייה של המפלגה, בהנהגה של אורט ישבו קומוניסטים ואילו בנשיאות "אנשי נאפ הותיקים" (*TsGAIPD*, קובץ 16, רשימה 11, צרור 649, תיק 10963).
- ⁷⁹ מוניץ (לעיל, הערה 77), עמ' 74-75.
- ⁸⁰ *TsGAIPD*, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2600, תיק 165, דף 2; קובץ 16, רשימה 11, צרור 649, תיק 10963. כנראה שהסובסידיות הגיעו מהאורט העולמי.
- ⁸¹ שם, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק 158, דף 9-5.
- ⁸² 21 (1929), p. 6 (*Tribuna*; מוניץ (לעיל, הערה 79), עמ' 122; דער עמעס, 28.2.1929.
- ⁸³ 25 (1928), p. 4 (*Tribuna*; דער טאג, 22.2.1928.
- ⁸⁴ *TsGAIPD*, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2600, תיק 165, דף 1; צרור 2600, תיק 165, דף 5-1.
- ⁸⁵ שם, דף 2, 4.
- ⁸⁶ 1-2 (1930), pp. 33 (*Tribuna*, 1930).
- ⁸⁷ ב' פינקוס, יהודי רוסיה וברית המועצות, תולדות מיעוט לאומי, שדה בוקר 1986, עמ' 168.
- ⁸⁸ *TsGAIPD*, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק 158, דף 5; לפרטים נוספים על לך-אוז"ט ראו: M. Beizer, 'LenOZET – The Leningrad Branch of the Society for Settling Jews on the Land, 1926-1938', *Shvut*, 5 (21), 1997, pp. 96-122.
- ⁸⁹ שם, עמ' 10; 269 (1926), p. 2 (*Evreiskii krestianin*).
- ⁹⁰ שם, עמ' 237, 277; 9.10, 15.10, 26.10, 25.12.1926; *Leningradskaya pravda*.
- ⁹¹ 22; 23 (1927), p. 23; *Leningradskaya pravda*, 25.3.1927 (*Tribuna*, 1 (1927), p. 22).
- ⁹² *Leningradskaya pravda*, 25.3.1927.
- ⁹³ 5 (1927), p. 5 (*Tribuna*, 1927).
- ⁹⁴ שם, 1927, מס' 2, עמ' 23; מס' 4-5, עמ' 26.
- ⁹⁵ שם, 1927, מס' 6-7, עמ' 28.
- ⁹⁶ *Leningradskaya pravda*, 20.5.1927.
- ⁹⁷ 24 (1927), p. 5-6 (*Tribuna*).
- ⁹⁸ שם, 1927, מס' 8, עמ' 17; 1928, מס' 3, עמ' 23; מס' 15, עמ' 20.
- ⁹⁹ שם, 1928, מס' 3, עמ' 22; *Smena*, 5.4.1928; *TsGAIPD*, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק 158, דף 10-11.
- ¹⁰⁰ 22; *Smena*, 5.4.1928 (*Tribuna*, 4 (1928), p. 22).
- ¹⁰¹ יי לבבי, ההתיישבות היהודית בבירוביג'אן, ירושלים 1965, עמ' 43-45, 49, 51; M. Mintz, 'The Birobidzhan ;
- Idea: When Was it First Proposed?' *Jews in Eastern Europe*, 1 (26), 1995, pp. 5-10
- ¹⁰² דער עמעס, 24.2.1928, pp. 22; (*Tribuna*, 4 (1928), pp. 22;

- ¹⁰³ לבבי (לעיל, הערה 101), עמ' 53; *Tribuna*, 4 (1928), p. 22; 5 (1928), pp. 20-21; 9 (1928), p. 20;
- ¹⁰⁴ לקראת מאי 1928 היו ללן-אוז"ט 72 תאים ובהם 8000 חברים. הכנסה שנתית הייתה 19,000 רובלים
Tribuna, 7 (1928), p. 19; 9 (1928), p. 19; (*Leningradskaya pravda*, 24.4.1928)
- ¹⁰⁵ *Tribuna*, 9 (1928), p. 20
- ¹⁰⁶ שם, עמ' 20, מס' 13, עמ' 17; מס' 14, עמ' 22-21; 1930, מס' 12, עמ' 12; *Smena*, 5.4.1928
- ¹⁰⁷ *Tribuna*, 11 (1928), p. 19; 18 (1928), p. 17; בתעמולה של הפרויקט הבריוביגי'אני השתמשו לעתים קרובות
בביטויים הציוניים. א' מרז'ין הופיע במינסק לפני האיכרים היהודים ושינה את משפטו של הרצל 'אם תרצו, זה יהיה'
(לבבי (לעיל, הערה 103), עמ' 49-50).
- ¹⁰⁸ *Pskovskii nabat*, 24.2.1929; *Tribuna*, 5 (1928), p. 21; 7 (1928), p. 19, 9 (1928), p. 20
- ¹⁰⁹ שם, 15 (1928), עמ' 20; 5 (1928), עמ' 8-10.
- ¹¹⁰ שם, 18 (1928), עמ' 17-19.
- ¹¹¹ שם, 14 (1928), עמ' 21; 15 (1928), עמ' 21; 18 (1928), עמ' 17; *TsGAIPD*, קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק
158, דף 5-9.
- ¹¹² *Tribuna*, 10 (1929), p. 29
- ¹¹³ שם, 6 (1929), עמ' 27; *TsGAIPD* קובץ 24, רשימה 8, צרור 2599, תיק 158, דף 5-9; צרור 18 (2598), תיק 115, דף
13.
- ¹¹⁴ 'לענינגראדער אידישר הארעפאשניקעס ...', דער עמעס, 3.10.1929; 5, 1930; *Tribuna*, 22-23 (1929), p. 23;
- (1929), p. 8; 6 (1929), p. 20;
- ¹¹⁵ *Leningradskaya pravda*, 12.10.29, p. 5
- ¹¹⁶ *TsGAIPD* קובץ 24, רשימה 8, צרור 2600, תיק 167, דף 3-4; דער עמעס, 11.1.1930.
- ¹¹⁷ דער עמעס, 30.3.1930; *Tribuna*, 10 (1929), p. 11;
- ¹¹⁸ דער עמעס, 8.4.1930, 22.4.1930; *Tribuna*, 15 (1930), p. 17;
- ¹¹⁹ *Tribuna*, 14 (1930), p. 1
- ¹²⁰ שם, 15 (1930), עמ' 11; 6 (1931), עמ' 12.
- ¹²¹ שם, 12 (1930), אמ' 5; 13-14 (1930), עמ' 7; 15 (1930), עמ' 4, 9 (1930), עמ' 11; חברות יורידית – חברות המונית
של עובדי המפעלים.
- ¹²² שם, 19-20 (1930), עמ' 20.
- ¹²³ שם, 24 (1930), עמ' 5; 20 (1930), עמ' 28; 22-23 (1930), עמ' 2; 32-33 (1930), עמ' 8.
- ¹²⁴ שם, 32-33 (1931), עמ' 8.
- ¹²⁵ שם, 3 (1932), עמ' 28.
- ¹²⁶ שם, 13-14 (1931), עמ' 28.

- 127 שם, 22-23 (1931), עמ' 20.
- 128 שם, 26-27 (1931), עמ' 1.
- 129 שם, 2 (1932), עמ' 8. S. Borovoi, 'Po evreiskim kolkhozam Kryma', *Zvezda*, 9 (1931), pp. 146-157.
- 130 שם, 1 (1932), עמ' 12; 3 (1932), עמ' 16; 5-6 (1932), עמ' 12.
- 131 שם, 3 (1932), עמ' 16; 5-6 (1932), עמ' 14-12.
- 132 שם.
- 133 שם, 7 (1932), עמ' 11-12, 16-17.
- 134 שם, 6 (1932), עמ' 13; 7 (1932), עמ' 22; 8 (1932), עמ' 12, 28; 9 (1932), עמ' 17; 10-11 (1932), עמ' 4, 5, 24, 30; 14-15 (1932), עמ' 3; 26 (1932), עמ' 2.
- 135 שם, 28 (1932), עמ' 19; 1 (1933), עמ' 17; 5 (1933), עמ' 6, 11; 8 (1933), עמ' 4; 12 (1933), עמ' 12; 11 (1934), עמ' 8.
- 136 שם, 1 (1934), עמ' 14, 3-4 (1934), עמ' 13; 8 (1934), עמ' 4.
- 137 שם, 2 (1934), עמ' 3-4; 11 (1934), עמ' 8, 11.
- 138 שם, עמ' 24; 12 (1934), עמ' 12.
- 139 שם, 6 (1935), עמ' 4-6; 11 (1936), עמ' 3, 4; 24 (1936), עמ' 4.
- 140 שם, 10 (1936), עמ' 26, 28; 12 (1936), עמ' 22; 16 (1936), עמ' 8.
- 141 שם, 11 (1936), עמ' 26; דער עמעס, 22.9.1937.
- 142 במליאה של מרכז המפלגה, שהתקיימה בין 23 בפברואר ו-5 במרס 1937 היה המאורע המרכזי נאומו של סטלין, בו הוא עודד את תסביך רדיפת המרגלים, שהיה נפוץ אז בברה"מ.
- 143 *Tribuna*, 10 (1937), pp. 25-26
- 144 שם, 13 (1937), עמ' 31; 14 (1937), עמ' 4; 18 (1937), עמ' 15; *TsGASPb*, קובץ 259, רשימה 24, תיק 132, דף 16; דער עמעס, 4.2.1938.
- 145 *TsGASPb*, קובץ 6962, רשימה 11, תיק 1, דף 18-20, 23-26, 32, 37, 39.